

Kur'an-ı Kerîm'de İsrâf Kavramı ve İnançla İlişkisi

İdris Cankılıç

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam Ana Bilim Dalı
Bursa/Türkiye
idriscan33@hotmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-8834-0015>

Öz: İsrâf, lügatlerde genel olarak haddi aşma, itidalden ayrılma, aşırılık, savurganlık gibi anlamlara gelmektedir. Kendi tarihi süreci içerisinde zamanla anlam daralmasına uğrayan israf kavramı, insanın sahip olduğu maddi değerlerdeki ve imkânlardaki savurganlık, anlamıyla ön plana çıkmıştır. İsrâf kavramı, Kur'an-ı Kerîm'de farklı alanlarda birçok hususta haddi aşmaları ifade eden geniş bir anlam yelpazesinde kullanılmıştır. Amelî hususlarda haddi aşmaları ifade etmek için kullanıldığı gibi inanç hususlarındaki bir kısım haddi aşmaları ifade etmek için de kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerîm'de küfür, şirk ve hak dine karşı isyan niteliğinde olan bazı tutum, davranış ve fiiller israf kavramı ile ifade edilmiştir. İslâm inancına göre insan, bu dünya hayatında imtihanadadır. Dolayısıyla insanın bu dünya hayatında karşılaştığı, yaşadığı olumlu - olumsuz durumların tamamı, bu imtihan dâhilinde değerlendirilir. İnançta haddi aşmanın asıl ceza yeri ahirettir. İnsanın, ahirette ebedi bir ceza ile karşılaşmaması için inanç alanında hak dinin sınırlarını öncelikli olarak dikkate almalı ve haddi aşmamalıdır. Bir diğer ifade ile itidal üzere olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Kur'an, İnançta Haddi Aşma, İsrâf, Küfür (İnançsızlık), Ceza.

Geliş Tarihi/Received Date: 09.12.2019

Kabul Tarihi/Accepted Date: 05.12.2020

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Cankılıç, İdris. "Kur'an-ı Kerîm'de İsrâf Kavramı ve İnançla İlişkisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (Aralık 2020), 597-629.

The Concept of Wasting in the Qur'an and Its Relation to Belief

Abstract: In general, wasting refers to exceeding the limits, separating from sobriety, and extremism. In over time the concept of wasting, which had been subject to semantic narrowing in its historical process, has come to the forefront in the meaning of extravagance at financial areas and possibilities that human possesses. The concept of wasting has been used in a wide range of meanings expressing exceedance of limits in many issues in different areas in the Quran. In the Quran, the concept of wasting is also used to express some theological exceedances beside religious practical exceedances. In the Quran, some attitudes, behaviors and actions that exhibited for the purpose of disbelief (kufr), polytheism (shirk) and rebellion against religion are expressed with the concept of wasting. According to the Quran, human being is tested in this world life. Therefore, all of the positive and negative situations encountered in this world life are evaluated within the scope of this test. The main punishment place of exceeding the limits in belief is the hereafter. In order to avoid an eternal punishment in the Hereafter, one must take into consideration the limits of religion as a priority in the field of belief and not exceed the limits.

Keywords: Kalām, Quran, Exceeding the Limits in Belief, Wasting, Disbelief (Kufr), Punishment.

Giriş

Tarihte helak olmuş kavimler, genellikle ilahî davete bir şekilde karşı çıkarak haddi aştıkları için cezalandırılmışlardır. Bu haddi aşma küfür, şirk, zulüm, fesat çıkarma, ahlaksızlık ve benzeri şekillerde tezahür etmiştir. Gerek Kur'ân-ı Kerîm gerekse diğer semavî kitaplar ve peygamberler insanlığa hep itidalli ve iktisatlı bir yaşam tavsiye etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de "sırat-ı müstakîm" diye tarif edilen yol da ifrat ve tefritten uzak, itidalli ve iktisatlı bir yolu ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de itidal ve iktisattan ayrılma ve bu hususlarda haddi aşma, israf olarak nitelendirilmiştir.¹

Günümüzde israf denilince, insanın sahip olduğu maddi değerlerin veya imkânların saçılıp savrulması, gelişi güzel harcanması, gereksiz yerlere sarf edilmesi gibi anlamlar anlaşılmaktadır. Hâlbuki israf kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'de birçok alanda farklı şekillerde sergilenen haddi aşma ve ölçüsüzlükler için kullanılmış genel bir kavramdır. İnanç alanında da dine karşı çıkma, dinin çizdiği sınırları çiğneme ve

¹ el-Bakara 2/143; eş-Şu'arâ 26/151; Çağfer Karadaş, *Hidayet Rehberleri Peygamberler* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 159-160; Mehmet Soysaldı, "Kur'ân'da İsrâf Kavramı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18-19 (2005), 95, 99; Murat Sülün, *Kur'ân-ı Kerîm Açısından İman-Amel İlişkisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 290; Veli Kayhan, "Kur'ân'a Göre İsrâf ve İktisat", *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/2 (2006), 190-191.

haddi aşma niteliğinde olan bazı söz, tutum, davranış ve fiiller, israf kavramı ile ifade edilmiştir.²

Bu makalede israf kavramının, Kur'ân-ı Ker'im'de inanç alanında ifade ettiği haddi aşma tezahürleri ilgili ayetlerle ele alınmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili temel kavramsal bilgiler özet olarak verilmiştir.

1. İsrâf Kavramı

1.1. İsrâfın Kelime Anlamı

İsrâf kelimesine Arapça lügatlerde; haddi aşmak, itidalden ayrılmak, ifrat, taşkınlık, kastı aşmak, yanılmak, gaflete düşmek, saçıp savurmak, malı boş yere veya meşru olmayan şeylere harcamak gibi anlamlar verilmektedir.³ Türkçe sözlüklerde ise israf kelimesine; mal, zaman, emek gibi şeyleri gereksiz yere harcamak, savurmak ve tutumsuz olmak gibi anlamlar verilmektedir.⁴ Ayrıca bazı lügatlerde israfa; hata yapmak, işi yerli yerinde yapmamak, ihmal etmek, bilmemek, tanımamak gibi anlamlar da verilmiştir.⁵ Arapça kökenli bir kelime olan israf, *seref* (سرف) fiilinin if'âl babındaki bir mastarıdır. Çoğunlukla lügatlerde, *seref* mastarı ile aynı anlamda kullanılmıştır.⁶ *Seref* kelimesi ise orta yol, istikametli yol, itidal anlamlarına gelen *kast* kelimesinin zıt anlamlısıdır.⁷ Yani istikamette olmama, itidal sınırlarından ayrılmak, haddi aşmak gibi anlamlara gelmektedir. Zemaşerî (ö. 538/1143) *seref*

² Cemal Ağırman, *Dünya-Ahret Dengesinde Zenginlik ve Yoksulluk* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 133; Hikmet Akdemir, "Kur'ân-ı Kerim'de İsrâf Kavramı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Ocak-Haziran 2001), 32; İbrahim Coşkun, *İslâm Düşüncesinde İnkâr problemi* (Konya: Tekin Kitabevi, 2006), 67; Soysaldı, "Kur'ân'da İsrâf Kavramı", 95.

³ Ebü'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, nşr. Safvân Adnân Dâvûdî (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1423/2002), "seref", 406-407; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, nşr. Emîn Muhammed Abdülvehhâb - Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1419/1999), "sr", 6/243-244; Ahmed Ebû Hâka, *Mu'cemü'n-nefâ'isi'l-vasîf* (Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 1428/2007), "sr", 564.

⁴ TDK, Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, "İsrâf" (Erişim 5 Nisan 2019); Ali Bulut, "Kur'ân'daki Çok Anımlı Kavramların Türkçeye Çevirisi Sorunu (İsrâf Kavramı Örneği)", *Diyanet İlmî Dergi* 42/1 (Ocak-Mart 2006), 86.

⁵ Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ* (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1399/1979), "seref", 3/146-147; Ebü'l-Kemâl Seyyid Ahmed Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi (el-Okyânüsü'l-basît fi tercemeti'l-Kâmûsü'l-muhtâ)* (İstanbul: Bahriye Matbaası - Cemal Efendi Matbaası, 1305/1888), "seref", 3/614-615.

⁶ Râğıb el-İsfahânî, "sr", 407; İbn Manzûr, "sr", 6/243-244.

⁷ Fîrûzâbâdî, "kasd", 1/324-325; a.mlf., "seref", 3/146; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmi'it-tenzîl ve 'uyûni'l-eqâvîl fi vucûhi't-te'vil*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avviz (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1998), 4/370; İbn Manzûr, "sr", 6/244; Râğıb el-İsfahânî, "sr", 407-408.

kelimesinin anlamının, nafaka ve diğer şeylerde haddi aşmak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu kelimenin çeşitli kalıplarda, kulağı fazla kesik olan koyun, annenin verdiği fazla süttten bebeğin midesinin bozulması, kuyu suyunun gereksiz akması, aklen ve kalben itidalde olmayan kişi, anlamlarına da geldiğini ifade etmiştir.⁸ Bazı âlimler, israf ile serf kelimleri arasında ayırma giderek ifrat düzeyinde sınırları aşmanın israf, tefrit düzeyinde sınırların altında kalmanın ise serf olduğunu belirtmişlerdir.⁹ Dil âlimi İbnü'l-Arabî (ö. 231/846) israfı; kişinin kendisi için belirlenen sınırları aşması, şeklinde tanımlamıştır.¹⁰ Gazzâlî (ö. 505/1111) ise her şeyin bir hikmet ve yaratılış gayesi olduğunu ve yaradılış gayesi dışında yapılan sarfiyatın israf olduğunu belirtmiştir.¹¹

Bazı âlimler israf ile serf kelimelerinin anlamları arasında yukarıda ifade edildiği gibi ayırım yapmış olsalar da dilbilimcileri, her iki kelimenin de herhangi bir hususta haddi aşmak, orta yolu ifrat veya tefrit suretiyle terk edip mubah olmayana geçmek, anlamlarına geldiğinde ittifak etmişlerdir.¹²

1.2. İsrafın Terim Anlamı

İsraf kavramı zamanla özellikle fıkıh ve tasavvuf terminolojisinde yoğun olarak kullanılmıştır. Genel olarak her bir davranış ve fiilde haddi aşmayı ifade etmesine rağmen maddi hususlarda ve sahip olunan imkânlardaki savurganlık, anlamıyla ön plana çıkmıştır.¹³

Bir kelimenin temel anlamının yanı sıra başka anlamları da yansıtmasına çok anlamlılık denir. Tefsir ve çevirilerde hataya düşmemek için çok anlamlı bir kelimenin metinde hangi anlamda kullanıldığını tespit etmek, oldukça önemlidir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen çok anlamlı kelimelerden bir tanesi de israf kelimesidir.¹⁴ Çok anlamlı kelimelerin bazıları, zamanla kendi tarihi süreçleri içerisinde ve özel-

⁸ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1998), 1/451.

⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmî'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsîn et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001), 6/408-409.

¹⁰ Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir (Mefâtihu'l-ğayb)*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 13/226.

¹¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ'u 'ulûmi'd-dîn*, trc. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınları, 1975), 3/574.

¹² İbn Manzûr, "sr", 6/243; Cengiz Kallek, "İsraf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/179; Kayhan "Kur'ân'a Göre İsraf ve İktisat", 153-154.

¹³ İbn Manzûr, "sr", 6/244; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Kitabevi, 1971), 6/4133; Kallek, "İsraf", 23/179; Kayhan, "Kur'ân'a Göre İsraf ve İktisat", 156; Soysaldı, "Kur'ân'da İsraf Kavramı", 94.

¹⁴ Bulut, "Kur'ân'daki Çok Anlamlı Kavramların Türkçe'ye Çevirisi Sorunu", 81-83; Doğan Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi* (Ankara: Engin Yayınevi, 2006), 70.

likle başka dillere aktarılırken anlam daralmasına uğrayarak ya birkaç anlamını kaybetmekte veya bir tek anlamı ile meşhur olmaktadır. Bir kelimenin daha önceki kullanımından daha dar bir kullanıma geçmesine anlam daralması denilmektedir.¹⁵ Arapçadan Türkçeye geçen çok anlamlı birçok kelime de ya geçiş esnasında veya daha sonraki zamanlarda anlam daralmasına uğramıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde inançtan, tutum, davranış ve fiillere kadar geniş bir alanda birçok anlamda kullanılan, israf kavramı da zamanla anlam daralmasına uğramış ve yukarıda belirtildiği gibi özellikle maddi hususlarda ve sahip olunan imkânlardaki savurganlığı, ifade etmeye başlamıştır.¹⁶

Taberî (ö. 310/922) maddi harcamalar ile ilgili olarak israfı; kişinin ister kendisini sıkıntıya düşürecek miktarda infakta aşırıya kaçması, şeklinde olsun isterse vermesi zorunlu olan miktarın altında vermesi, şeklinde olsun genel olarak hakkı yerine getirmede yaptığı hata, isabetsizlik şeklinde tanımlamıştır.¹⁷ Râğıb el-İsfahânî (ö. 502/1108) ise *Müfredât* isimli eserinde israf kavramını; infak ve harcama gibi konularda daha çok kullanılmış olsa da kişinin her hangi bir hususta haddi aşmasıdır, şeklinde tanımlamıştır.¹⁸ Cürçânî'nin (ö. 816/1413) israf için verdiği tanımlar; değersiz bir maksat uğruna fazla mal harcamak, bir hususta gereğinden fazla harcama yapmak, kemiyette haddi aşmak, helal olmayan şeyi yemek veya helal olan şeyden aşırı yemek, şeklindedir.¹⁹ Yapılan bu tanımlarda israfın bazı farklı anlamları verilmeyle beraber, özellikle maddi hususlardaki savurganlığı ifade eden anlamının ön plana çıktığı görülmektedir.

1.3. Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâf

Kur'ân-ı Kerîm'de israf kelimesi farklı kalıplarıyla beraber yirmi üç yerde geçmektedir.²⁰ İslâm âlimleri israf kavramının Kur'ân-ı Kerîm'de geçen anlamlarını farklı şekillerde tasnif etseler de genel anlam çerçevesiyle ilgili benzer görüşler dile getirmişlerdir. Onların yaptıkları tasnif özetle aşağıdaki gibidir.²¹

¹⁵ Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, 90; a.mlf., *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil kurumu Yayınları, 2007), 3/213.

¹⁶ Bulut, "Kur'ân'daki Çok Anlamlı Kavramların Türkçeye Çevirisi Sorunu", 84, 88; Kayhan, "Kur'ân'a Göre İsrâf ve İktisat", 153.

¹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/617.

¹⁸ Râğıb el-İsfahânî, "srf", 407.

¹⁹ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, *Kitâbü't-Ta'rifât* (Kahire: Matba'atu'l-Hayriye, 1306/1889), "israf", 10.

²⁰ Muhammed Fuâd Abdülbâki b. Sâlih el-Mısrî, *el-Mu'cemu'l-mufehres li-elfâzi'l-Çur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Matba'atu Dâru'l-Kütübi'l-Mısrıyye, 1364/1945), "seref", 349-350.

²¹ Râğıb el-İsfahânî, "srf", 407; Kallek, "İsrâf", 23/179; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Frûzâbâdî, *Beşâ'iru zevî't-temyîz fi leğâ'ifi'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr

1. Küfür, şirk ve hak dine karşı isyan gibi inanç alanında haddi aşma tezahürü olan tutum, davranış ve fiiller. Bu bağlamda ilahî mesajlara, peygamberlere ve iman edenlere karşı çıkmak, zulmetmek, alay etmek, kibirli ve tahripkâr davranışlarda bulunmak.²²

2. Genel anlamda hata, kusur; günahta aşırılık; kişinin tutum, davranış ve fiille-riyle günahlara girerek kendi nefesine karşı kötülük yapması.²³

3. Çeşitli saiklerle dinin ahkâmına karşı lakaytlık vaziyeti almak, dinin belirlediği ölçülere riayet etmemek. Bu bağlamda, helal olan şeyleri bırakıp harama girmek, haksız yere adam öldürmek, yapılması gerekenin aksini yapmak vb.²⁴

4. Kişinin, mülkiyetinde veya sorumluluğunda olan mal ve imkânları çeşitli sebepler ile saçıp savurması,²⁵ ölçülerinin dışında kullanması.²⁶

Diğer bir görüşe göre Kur'ân-Kerîm'de israf; dinin hudutlarını dikkate almamak veya tanımamak, dine karşı tavır almak, hakka hukuka uymamak, kendine veya başkasına zulmetmek, mal ve imkânları meşru olmayan ölçü ve amaçlarda sarf etmek gibi her türlü ölçüsüzlüğü ve haddi aşmayı ifade etmektedir.²⁷ Neticede Kur'ân-ı Kerîm'de israf; hayatın her alanında inanç, tutum, davranış ve fiillerde dinin çizdiği itidal sınırlarının dışına çıkmayı, haddi aşmayı ifade eden genel bir kavramdır.²⁸

2. İsrâf Kavramı ve İnanç

İslâm inancına göre iman eden kişinin Allah'a, peygambere ve Allah'tan peygambere geldiği kesin olan şeylerin tamamına kendi hür iradesi ile inanması ve tamamını tereddütsüz kabul etmesi gerekmektedir. Bunların birini dahi kabul etmemek, kişiyi İslâm inancından çıkartır.²⁹ Hangi sebeple veya saikle olursa olsun

(Kahire: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-İslâmiyyi, 1417/1996), 2/105; Bulut, "Kur'ân'daki Çok Anlamlı Kavramların Türkçe'ye Çevirisi Sorunu", 87; Soysaldı, "Kur'ân'da İsrâf Kavramı", 94.

²² Örnek olarak bk. Yûnus 10/12, 83; Tâhâ 20/127; el-Enbiyâ 21/9; Yâsîn 36/19; Abdülbâki, "srf", 349-350; Akdemir, "Kur'an-ı Kerim'de İsrâf Kavramı", 32-33; Kayhan, "Kur'ân'a Göre İsrâf ve İktisat", 156; Kallek, "İsrâf", 23/179.

²³ Âl-i İmrân 3/147; ez-Zümer 39/53; Soysaldı, "Kur'ân'da İsrâf Kavramı", 95-96.

²⁴ en-Nisâ 4/6; el-İsrâ 17/33. Kayhan, "Kur'ân'a Göre İsrâf ve İktisat", 159-162, 168-170.

²⁵ el-En'âm 6/141; el-A'râf 7/31; el-Furkân 25/67; Talat Sakallı, "Hadisler Açısından İsrâf ve Tasarruf" *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1994), 70-71.

²⁶ Kallek, "İsrâf", 23/179.

²⁷ Kadir Özköse, "İslâm'da Tüketim Ahlakı", *Yeni Dünya Dergisi* 238 (Ağustos 2013), 39; Kallek, "İsrâf", 23/178-179.

²⁸ Ağırman, *Zenginlik ve Yoksulluk*, 131-132; Kallek, "İsrâf", 23/178-179; Sülün, *İman-Amel İlişkisi*, 288-289.

²⁹ Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh et-Teftâzânî, *Şerhu'l-aşkâ'idi'n-Nesefiyye*, thk. Muhammed Adnân Dervîş (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011), 189; Ahmet Saim Kılavuz, *Anahatla-*

dinin kesin olan emir ve yasaklarına muhalefet etmek veya kabul etmemek maksadıyla sergilenen söz, davranış, tutum ve fiiller küfür kapsamında değerlendirilmiştir.³⁰ Küfür, Kur'ân-ı Kerîm'de inançta haddi aşmayı ifade eden en kapsamlı kavramdır.³¹ Bir kısım ayetlerde kendilerine açık deliller ile hak zahir olduğu halde küfürde ısrar edenler, hakka karşı muhalif tutum ve davranışlarda bulunanlar, müsrif olarak nitelendirilmiştir. Müsriflik, aynı zamanda hakkın zıddını irtikâp etmek suretiyle haddi aşma, anlamında kullanılmıştır.³² Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'de, ilahî daveti reddetmek, peygamberleri yalanlamak, inananlara baskı ile inançlarından vazgeçirmeye çalışmak, putlara, sahte ilahlara tapmak, hakka karşı kibirlenmek, ilahî ikaza rağmen aykırı davranışlarda ısrar etmek, ilahî mesajları umursamamak veya tereddütle karşılamak gibi inanç hususlarında haddi aşmayı ifade eden bir kısım tutum, davranış ve fiiller de yer yer müsriflik kapsamında değerlendirilmiştir.³³ İnanç hususlarında haddi aşmayı ifade eden bu tür müsriflikler, genel bir ifade ile küfür şirk ve hak dine isyanın farklı tezahürleridir. Kur'ân-ı Kerîm'de, israf kavramının en çok doğrudan veya dolaylı olarak küfür, şirk ve hak dine isyan tezahürlerini ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.³⁴

Ayrıca inkâra varmayan, Allah'a, peygambere ve Allah'tan peygambere geldiği kesin olan şeylere muhalefet etmek veya kabul etmemek maksadında olmayıp tembellikten, nefsanî arzuların galebesinden veya sebepsiz olarak dinin bazı rükünlerini terk etmek, Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğunun görüşüne göre kişiyi İslâm incancından çıkartmamaktadır; fakat günahkâr yapmaktadır. Amelî hususlarda israf kapsamında değerlendirebilecek bu tür bazı tutum, davranış ve fiillerin de Kur'ân-ı Kerîm'de israf kavramı ile ifade edildikleri görülmektedir.³⁵ Dolayısıyla Kur'ân-ı

ryla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 35; Çağfer Karadaş, *İslâm'ın İnanç Yapısı* (Bursa: Emin Yayınları, 2006), 27.

³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/207-208; Mustafa Sinanoğlu, "Küfür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/535-536; Sülün, *İman-Amel İlişkisi*, 68, 105-106, 250; Tefrik Yücedoğru, "Kur'ân'da İman Kavramı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (Haziran 2006), 26-27.

³¹ Veli Ulutürk, "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İnkâr ve İnkâr Âmilleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986), 218.

³² Örnek olarak bk. Yûnus 10/83; Yâsîn 36/19; Gâfir 40/42-43; ez-Zuhruf 43/5; ed-Duhân 44/30-31; Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 26/54; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/171.

³³ Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Râhu'l-me'âni fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'îl-mesânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 24/68; Ağırman, *Zenginlik ve Yoksulluk*, 133; Bulut, "Kur'ân'daki Çok Anımlı Kavramların Türkçe'ye Çevirisi Sorunu", 89-93; Kayhan, "Kur'ân'a Göre İsrâf ve İktisat", 159; Soysaldı, "Kur'ân'da İsrâf Kavramı", 95; Sülün, *İman-Amel İlişkisi*, 288-289; Ulutürk, "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İnkâr ve İnkâr Âmilleri", 222-230.

³⁴ Abdülbâki, "srf", 349-350; Akdemir, "Kur'an-ı Kerim'de İsrâf Kavramı", 32-33.

³⁵ Teftâzânî, *Şerhu'l-akâ'id*, 173-174; Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ Ebû Hanîfe, "el-Fikhu'l-ekber", *İmân-ı A'zâm'ın Beş Eseri*, hzr. Mustafa Öz (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları,

Kerîm’de geçen israf kavramı, hak dine karşı çıkanların muhalefet maksadıyla yaptıkları inanç hususlarında haddi aşma ve hak dine inananların inanç dairesindeki hata ve kusurlarını ifade eden amelî hususlarda haddi aşma, şeklinde iki temel kı-sımda değerlendirilebilir.³⁶

Mâtürîdî de (ö. 333/944) haddi aşmayı ifade eden genel bir kavram olan günahı, inanç hususlarında işlenenler ve amelî hususlarda işlenenler şeklinde tasnif etmiş-tir. İnanç hususlarında işlenenlerin, tövbe edilip geri dönülmediği takdirde ebedî azap gerektiren küfür ve hak dini yalanlamanın farklı tezahürleri olduklarını; amelî hususlarda işlenenlerin ise ebedî azap gerektirmeyen ve bu günahları işleyenin inanç cihetinde onlardan sakındığı, Allah’ın onları günah olarak nitelendirdiğini bildiği ve kabul ettiği günahlar, olduklarını belirtmiştir.³⁷

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Kur’ân-ı Kerîm’de inançta haddi aşmayı genel anlamda ifade eden temel kavramlardan küfür, şirk ve hak dine isyan hakkın-da kavramsal özet bilgiler verildikten sonra inanç hususlarında haddi aşmayı ifade eden israf ayetleri tahlil edilecektir.

2.1. İnançta Haddi Aşmayı İfade Eden Bazı Temel Kavramlar

2.1.1. Küfür

Arapça lügatlerde örtmek, perdelemek, gizlemek, nankörlük, inkâr etmek gibi anlamlara gelen *küfür* kelimesi dini bir terim olarak; Allah’ın birliğini, Hz. Peygam-beri (asm), Hz Peygambere (asm) Allah’tan geldiği kesin olan şeyleri tamamen veya kısmen yalanlamak, kabul etmemektir. Kısacası hak dini inkâr etmek demektir.³⁸ Lügatlerde kabul etmemek, reddetmek, bilmemek, örtmek gibi anlamlara gelen *inkâr* kelimesi de çoğunlukla dini terim olarak küfür ile eşdeğer bir anlamda kulla-nılmaktadır.³⁹ Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğuna göre küfrün meydana gelmesi,

1432/2011), 73-74; İsmail Karagöz, “Büyük Günah”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz (Anka- ra: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010) 78; Karadaş, *İslâm’ın İnanç Yapısı*, 30; Kılavuz, *İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş*, 46.

³⁶ Akdemir, “Kur’an-ı Kerim’de İsrâf Kavramı”, 32-33, 35.

³⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Kitâbü’l-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi (Beirut: Dâru Sâder - İstanbul: Mektebetu’l-İrşâd, 1422/2001), 433, 457; Ebû’l- Mu’în Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, *Tebşîratü’l-edille fi uşûli’l-dîn*, thk. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 2/382.

³⁸ Râğıb el-İsfahânî, “kfr”, 714; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 2/42; İbn Manzûr, “kfr”, 12/118; Fîrûzâbâdî, “kü- fûr”, 2/126-127; Ebû Hâka, “srf”, 1078.

³⁹ Râğıb el-İsfahânî, “nkr”, 823; Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, 2/303-304; İlyas Çelebi, *İslâm’ın İnanç Esasları* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 40.

kalbin dinde inanılması zorunlu olan hususları tasdik etmemesiyle gerçekleşir.⁴⁰ Çünkü küfür kişinin özgür iradesi sonucu ortaya çıkan bir olgu ve olaydır. Yani baskı veya zorlama ile olması söz konusu değildir.⁴¹ Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın küfre rızası olmadığı belirtilmektedir.⁴²

Matürîdî, küfrün sonsuza kadar sadakat gösterilecek, içten bağlanmış bir inanç olduğunu belirtmiştir.⁴³ Âlimlerin çoğuna göre küfür, imanın zıddıdır. Dolayısıyla inançsızlığı ifade eden veya inançsızlığa yakın anlamda olan diğer kavramlar, küfür kavramının kapsamında değerlendirilebilir.⁴⁴ Bazı İslâm âlimleri Küfrü, meydana geliş şekli, sebepleri ve küfür olabilecek hususları dikkate alarak aşağıdaki gibi tasnif etmişlerdir.⁴⁵

1- Küfr-i inkâr: Hak dinde inanılması zorunlu olan hususların hem kalben tasdik edilmemesi hem de dil ile ikrar edilmemesidir. Yani iradî bir küfür tercihi söz konusudur.

2- Küfr-i cuhûd: Hak dinde inanılması zorunlu olan hususların, kalben tasdik edilmesine rağmen bilerek inkârın tercih edilmesidir. Küfr-i cuhûd en büyük küfür şeklidir. Şeytanın küfrü gibi.

3- Küfr-i inad: Hak dinde inanılması zorunlu olan hususların, kalben tasdik edilmesine ve bazan da dil ile ikrar edilmesine rağmen kibir, haset, mevkî, şöhret ve kınanma gibi çeşitli sebeplerle iman ve İslâm'ın inatla kabul edilmemesidir. Ebu Talip ve Ebu Cehl'in küfürleri gibi.

4- Küfr-i nifak: Hak dinde inanılması zorunlu olan hususların, zahiren inanmış gibi dil ile ikrar edilmelerine rağmen kalben tasdik edilmemeleridir. Abdullah ibn Übeyy b. Selûl'ün küfrü gibi. Ayrıca bir kısım Ehl-i Sünnet âlimleri, kişinin kendi isteğiyle ve cahilliği sebebiyle küfrü gerektiren sözler söylemesi, davranışlarda bulunması neticesinde küfre gireceğini belirtmişlerdir. Bu şekilde meydana gelen küfre, Küfr-i cehlî denilmiştir.⁴⁶

⁴⁰ Neseî, *Tebşirâtü'l-edille*, 2/415; Ahmet Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1994), 70-71.

⁴¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 419; Karadaş, *İslâm'ın İnanç Yapısı*, 27.

⁴² el-Kehf 18/29; er-Rûm 30/44; ez-Zümer 39/7; el-Hucurât 49/7.

⁴³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 459.

⁴⁴ Râğb el-İsfahânî, "kfr", 390; Neseî, *Tebşirâtü'l-edille*, 2/415; Ulutürk, "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İnkâr" 218-219; Yücedoğru, "Kur'ân'da İman Kavramı", 24.

⁴⁵ İbn Manzûr, "kfr", 12/119; Fîrûzâbâdî, "küfür", 2/126-127; Âsım Efendi, "küfür", *Kâmûs Tercümesi*, 2/662; Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, "Küfür", *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 192; a.mlf., "Mâsiyet", 205-206; Sinanoğlu, "Küfür", 26/533-536.

⁴⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 2/65-66; Coşkun, *İslâm Düşüncesinde İnkâr Problemi*, 90-91; Kılavuz, *İman Küfür Sınırı*, 75.

2.1.2. Şirk

Lügatlerde farklı kalıplarıyla beraber genel olarak ortaklık, bölüşmek, pay vermek, akrabalık, yakınlık, riya, uğursuz saymak gibi anlamlara gelen *şirk*, dini bir kavram olarak Allah'ın zatında, sıfatlarında, ulûhiyetinde veya fiillerinde eşi, benzeri, ortakları veya yardımcıları olduğuna inanmak ve kabul etmektir. Şirk koşana *müşrik* denir. Müşrik, Allah'a şirk koşulan varlıkları Allah'a denk sayar veya yarı ilah olarak kabul eder veya Allah'a ulaştıran, kendilerine şefaahat eden varlıklar olarak kabul eder. Onların da insanlar üzerinde bir tasarruf etkisi olduğunu ve ibadete, saygıya layık olduklarını düşünür.⁴⁷

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı ayetlerinde şirk, küfür anlamında kullanılmıştır. Şirk ile küfür anlamca birbirine yakın kelimeler olsalar da şirk Allah'a ortak koşma neticesinde meydana gelir. Küfür ise iman ve İslâm esaslarının tamamını veya bir kısmını inkâr etmektir. Bu bağlamda şirk, tevhid akidesine zıt en büyük küfürdür, diyebiliriz.⁴⁸ Bir kısım İslâm âlimleri şirkî aşağıdaki gibi tasnif etmişlerdir.⁴⁹

1- Şirk-i İstiklâl: Birbirinden farklı ve denk iki ilahın varlığına inanmaktır. Müşriklerin ve Mecusilerin şirkî gibi.

2- Şirk-i Teb'îz: Allah'ın birliğinin ilahlardan müteşekkil bir tarzda olduğuna inanmaktır. Hıristiyanlardaki teslis inancı gibi.

3- Şirk-i Takrîb: Allah'ı kabul etmekle beraber, kendilerini Allah'a yakınlaştırıyorlar veya şefaahatçi oluyorlar, inancıyla çeşitli varlıklara cisimlere tapmaktır. İlk dönem cahiliye Araplarının şirkî gibi.

4- Şirk-i Taklîd: Başkalarını taklit ederek Allah'tan başka ilahları kabul edip onlara ibadet etmektir. Özellikle son dönem cahiliye Araplarının, atalarını veya kavimlerinin ileri gelenlerini taklit ederek yaptıkları şirkî gibi.

5- Şirk-i Esbâb: Allah'ın irade ve kudretinin yanında veya haricinde sebeplerin, tabiat kanunlarının, eşyanın üzerinde hakiki tesirlerinin olduğunu kabul etmektir. Özellikle son iki asırdır yaygın hale gelen materyalist ve pozitivistlerin şirkî gibi. Diğer bir kısım İslam âlimleri ise şirkî aşağıdaki gibi tasnif etmişlerdir.⁵⁰

⁴⁷ Teftâzânî, *Şerhu'l-'akâ'id*, 137; Fîrûzâbâdî, "şirk", 3/299; Ebû Hâka, "şrk", 635; Kılavuz, *İman Küfür Sınırı*, 75.

⁴⁸ Coşkun, *İslâm Düşüncesinde İnkâr Problemi*, 77-79, 204; Şerafettin Gölçük - Süleyman Toprak, *Kelam - Tarih Ekoller Problemleri* (Konya: Tekin Kitabevi, 2010), 143.

⁴⁹ Çelebi, *İslâm'ın İnanç Esasları*, 61-62; Fikret Karaman, "Müşrik", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 506; Süleyman Uludağ, *İslâm'da İnanç Konuları ve İtikâdî Mezhepler* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2002), 157.

⁵⁰ Kılavuz, *İman Küfür Sınırı*, 76-77; Sülün, *İman-Amel İlişkisi*, 109-110.

1- Rububiyette şirk koşma: Allah'ın fiil ve icraatlarında, ortak veya yardımcı gibi Allah'tan başka güç, otorite sahibi varlıkları kabul etmektir.

2- İlahlıkta şirk koşma: Allah'tan başka varlıkları ibadete, duaya, itaate layık görmek ve onlara yönelmektir.

Neticede şirk, Allah'ın zatında, ulûhiyetinde veya icraatında tevhid akidesine zıt olarak ilahlar, yardımcıları veya çeşitli tesirleri kabul etmektir.⁵¹

2.1.3. Hak Dine İsyan

İsyan, lügatlerde itaatten çıkmak, söz dinlememek, karşı çıkmak, çoğunluk tarafından tasdik edilmiş hal ve davranışlara uymamak gibi anlamlara gelen *asâ/ya'sî* fiilinin mastarıdır. Dini bir terim olarak ise Allah'a ve onun gönderdiği peygambere itaat etmemek veya başkaldırma, anlamındadır.⁵² Diğer bir tanıma göre ise isyan; bir kimsenin kendi iradesi ve isteği ile mutlak olarak emre karşı çıkmasını, itaatsizliğini veya kendisine yasaklanmış bir hususu yapmasını ifade etmektedir.⁵³ Mâtürîdî, isyan kavramının muhalefet etmeyi, aykırı davranışta bulunmayı ifade ettiğini belirtmiştir.⁵⁴ Fîrûzâbâdî (ö. 817/1414) ise isyanı; emre muhalefet etmek, itaat etmemek, şeklinde tanımlamıştır.⁵⁵

Genel olarak 'itaat' kavramının karşıtı olarak geçen isyan kavramı, Kur'an-ı Kerim'de Allah'a, peygambere, ulû'l-emr'e, ana-babaya itaat etmeme, başkaldırma gibi anlamlarda kullanılmıştır. Cünah, fisk, ism, ma'siyet, vizr ve zenb kelimeleri isyan kavramına anlamca yakın kelimelerdir.⁵⁶ Meşru veya gayr-i meşru olma keyfiyeti ilahî emir ve yasaklarla belirlenen hususlarda, haddi aşmayı ifade eden *günah* kavramı,⁵⁷ bir nevi isyan niteliğindedir. İsyan hem inanç hususlarında hem de amelî hususlarda kullanılan genel bir kavramdır.⁵⁸ Kur'an-ı Kerim'de inanç hususlarında isyan niteliğinde olan bazı tutum, davranış ve fiiller israf kavramı ile ifade edilmiş-

⁵¹ en-Nisâ 4/48, 116; Lokmân 31/13; Râğîb el-İsfahânî, "şirk", 452; İbn Manzûr, "şirk", 7/100.

⁵² Râğîb el-İsfahânî, "asy", 570; Ebu Hâka, "asy", 824; Karagöz, "İsyan" 341.

⁵³ Ebû'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî, *el-Kulliyât mu'cem fi'l-mustalahât ve'l-furûki'l-lugavîyye*, thk. Adnân Dervîş - Muhammed el-Mısrî (Beirut: Muessesetü'r-Risâle, 1432/2011), "asy", 41; Bekir Topaloğlu, "Mâsiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 28/177, Ankara: TDV Yay., 2003.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 438.

⁵⁵ Fîrûzâbâdî, "el-isyân", 4/356.

⁵⁶ bk. el-Bakara 2/61, 93; Âl-i İmrân 3/112; en-Nisâ 4/14, 42, 46; el-Mâide 5/78; el-En'am 6/15; Yûnus 10/15; Hûd 11/59; el-Kehf 18/69; Meryem 19/44; Tâhâ 20/121; ez-Zümer 39/13; el-Câsiye 45/7; el-Hucurât 49/7; el-Mücâdele 58/8, 9; el-Mumtehine 60/12; el-Hâkka 69/10; Nûh 71/21; el-Cin 72/23; en-Nâzi'ât; 79/21; el-Muzemmil 73/16; Topaloğlu - Çelebi, "Mâsiyet", 205-206.

⁵⁷ Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı* (Konya: Hibaş Yayınevi, 1984), 27.

⁵⁸ Örnek olarak bk. en-Nisâ 4/46; el-Kehf 18/69; Karagöz, "İsyan", 341-343.

tir.⁵⁹ Dolayısıyla “hak dine isyan” ifadesi ile kastedilen küfrün tezahürü olan isyandır.

2.2. İnançta Haddi Aşmayı İfade Eden İsrâf Ayetleri ve Tahlilleri

1- “Kim benim zikrimden (Kur’ân’dan) yüz çevirirse, şüphesiz ki ona dar bir geçim vardır ve onu, kıyamet günü kör olarak haşrederiz. (O), ‘Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben, (dünyada iken) görür idim!’ der. Allah, ‘İşte öyle... Âyetlerimiz sana geldi sen ise onları unuttun. Bugün de sen öyle unutuluyorsun’ buyurur. İsrâf eden ve Rabbi’nin âyetlerine inananmayanları işte böyle cezalandırırız. Şüphesiz ahiret azabı ise daha şiddetli ve daha kalıcıdır.”⁶⁰

Yukarıdaki âyetleri anlam bütünlüğü bakımından öncesindeki ayetlerle birlikte değerlendirdiğimizde; Hz. Âdem (as) ile Hz. Havva’nın cennetten ihraçları münasebetiyle Cenab-ı Hak, kendisinden gelen hidayete uyan kişinin, bedbahtlığa ve dalâlete düşmeyeceğini, kurtuluşa ereceğini,⁶¹ Allah’ın zikrinden yüz çeviren kişinin ise dünyada sıkıntılı bir hayata maruz kalacağı gibi ahirette ise kör olarak haşredileceği ve daha şiddetli ve kalıcı bir azap ile cezalandırılacağını bildirmektedir. Burada Kur’ân-ı Kerîm’in genelinde bahsedilen iki yoldan, yani iman ve küfür yollarından bahsedildiği anlaşılmaktadır.⁶² Dolayısıyla yukarıdaki ayetlerde bahsedilen, zikirten yüz çeviren ve ahirette daha şiddetli ve kalıcı azaba müstahak olan kişinin inkâr yolunda giden kişi olduğu ve yaptığı israfın ise Allah’ın ayetlerinden, hak yoldan yüz çevirme olduğu anlaşılmaktadır.⁶³

Ayrıca, Kur’ân-ı Kerîm’in muhtelif ayetlerinde de geçen “Allah’ın zikrinden yüz çevirme” ifadesi, Kur’ân’dan yüz çevirme, anlamına geldiği gibi⁶⁴ birçok tefsirde de

⁵⁹ el-Mâide 5/32; Yûnus 10/12; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 8/359; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmîl-Kur’ân ve’l-mubeyyinü limâ tezammenehû mine’s-Sunneti ve âyi’l-furkân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türki (Beyrut: Muessesetü’r-Risâle, 1427/2006), 7/430; Seyyid Kutub, *Fî Zîlâli’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru’ş-Şurûk, 1423/2003), 10/465; Bulut, “Kur’ân’daki Çok Anlamlı Kavramların Türkçe’ye Çevirisi Sorunu”, 89-90.

⁶⁰ Tâhâ 20/124-127.

⁶¹ Tâhâ 20/123.

⁶² et-Teğâbun 64/2; el-Beled 90/10; Ebüssuûd Muhammed/Ahmed b. Şeyh Muhyiddin b. Muhammed el-İmâdî (Ebüssuûd Efendi), *İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-Kur’âni’l-kerîm*, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ (Riyâd: Mektebetü’r-Riyâzi’l-Hadîse, 1391/1974), 3/674-675.

⁶³ bk. el-İsrâ 17/97; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî (Me’âlimu’t-tenzil)*, thk. Muhammed Abdullâh en-Nemir vd. (Riyâd: Dâru Taybe, 1409/1989), 5/301; Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahallî - Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî -, *Tefsîru’l-Celâleyn li’l-Kur’âni’l-azîm*, nşr. İsmail Çelik (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2015), 320, 521.

⁶⁴ Örnek olarak bk. el-Hicr 15/6; en-Nahl 16/44; Tâhâ 20/99-100; el-Enbiyâ 21/50; Sâd 38/8; Fussilet 41/41; en-Necm 53/29; el-Kalem 68/51; el-Cin 72/17; Mahallî - Süyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 319.

inkâr, hak yolu beğenmeme ve önemsememe, gibi anlamlara gelecek şekilde tefsir edilmiştir.⁶⁵ Taberî, yukarıdaki ayetlerde geçen “ayetlerimizi unuttun” ifadesinin “ayetlerimizi terk ettin, yüz çevirdin, onlara inanmadın” anlamlarına geldiğini belirterek bir sonraki ayette geçen “israf eden” ifadesini de “Rabbine isyan eden, gönderdiği peygamber ve kitaplarına inanmayan”, olarak tefsir etmiştir.⁶⁶ Râzî de (ö. 606/1209) ayette geçen “israf eden” ifadesinden Cenab-ı Hak'ın muradının, aynı ayetin devamında gelen “Rabbinin ayetlerine inanmayanlar” ifadesi ile tefsir edilmiş olduğunu belirtmiştir.⁶⁷

2- “Firavun’un ve ileri gelenlerinin, kendilerini fitneye atma korkusu sebebiyle, Musa’ya kavminden bir gruptan başkası iman etmedi. Çünkü Firavun o yerde ululuk taslayan ve gerçekten müsriflerden idi.”⁶⁸

Yukarıdaki ayette, Hz. Musa'nın davetine, Firavun ve adamlarından korktukları için küçük bir gruptan başkasının icabet etmediği belirtilmektedir. Firavun, ulûhiyet iddiasında bulunmuş, Hz. Musa'yı yalanlamış ve ona karşı şiddetle mücadele etmiştir.⁶⁹ Kibir ve zorbalığı ile çevresine korku salarak kendi ulûhiyetini kabul etmeyip Hz. Musa'nın davetine icabet edenlere ağır zulümler yapmıştır.⁷⁰ Ulûhiyet iddiasında bulunmak küfür ve şirkin zirvesidir. Küfür ve şirki irtikâp etmek ise hem en büyük cinayet ve günah hem de Allah katında en düşük dereceyi ve en şiddetli azabı gerektirir.⁷¹ Firavun'un ulûhiyet iddiası ve hak peygambere karşı mücadele etmesi, yaptığı bütün kötülükleri içerisinde en ağır ve en çirkin olanlarıdır. Dolayısıyla en büyük müsrifliktir.⁷² Taberî, bu ayette geçen müsrifliğin öncelikle hakka

⁶⁵ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 3/657-658.

⁶⁶ el-A'râf 7/51, 53; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 14/159; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/202-204.

⁶⁷ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-'azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. (Kahire: Müessesetü Kurtuba - Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 1421/2000), 9/130; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 22/132,

⁶⁸ Yûnus 10/83.

⁶⁹ bk. eş-Şu'arâ 26/27, 34, 35; el-Kasas 28/38; Ğâfir 40/23, 24, 26; en-Nazi'ât 79/21, 24.

⁷⁰ bk. eş-Şu'arâ 26/29, 49; Beğavî, *Me'âlimu't-tenzil*, 5/145-146; Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlî (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1998), 3/121; Akdemir, “Kur'an-ı Kerim'de İsrâf Kavramı”, 36.

⁷¹ el-Bakara 2/161; Lokmân 31/13; en-Nisâ 4/48, 116; Teftâzânî, *Şerhu'l-'aḳâ'id*, 180-181; Çağfer Karadaş, *İslâm Düşüncesinde Âhiret* (Bursa: Emin Yayınları, 2008), 152; Kılavuz, *İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 59.

⁷² Ebü'l-Leys İmâmu'l-hüddâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm (Tefsîru's-Semerkandî)*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993), 2/108; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/165; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 17/151; Mahallî - Süyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 217; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsiri*, sad. Sadrettin Gümüç - Muhsin Demirci (İstanbul: İpek Yayın ve Dağıtım, 1992), 3/253.

karşı tecavüz, Allah'ı inkâr ve küfür anlamlarına geldiğini, Kurtubî (ö. 671/1272) ise ayette geçen müsrifliğin küfürde haddi aşmak, kul iken ilahlık iddiasında bulunmak, anlamında olduğunu belirtmiştir.⁷³

Duhan sûresi 30-31. ayetleri de bu bağlamda değerlendirebiliriz.

3- “*Andolsun ki biz, İsrailoğulları'nı o alçaltıcı azaptan, Firavun'dan kurtardık. Muhakkak ki o, ululuk taslayan müsriflerden idi.*”⁷⁴

Bu ayetlerde Cenab-ı Hak, İsrailoğulları'nı büyüklük taslayan Firavun'un zulmünden kurtardığını bildirmektedir. Firavun'un yapmış olduğu bütün zulümlerinin⁷⁵ kaynağı, bir beşer için haddi aşmanın, büyüklük taslamanın en nihai şekli olan kendisinde ulûhiyet tasavvuru⁷⁶ ve bundan kaynaklanan üstün güç zannı ve cürettir.⁷⁷ Yukarıdaki ayetlerde, Firavun'un ulûhiyet iddiası ve bu sebepten dolayı kibirlenerek zulmetmesi müsriflik olarak nitelendirilmektedir. O, bu müsrifliğiyle insanlardan evvel rabbine karşı büyülenmiş ve küfürde ileri gidenlerden olmuştur.⁷⁸

4- “*Firavun ailesinden, imanını gizlemekte olan mü'min bir adam şöyle dedi: 'Rabbim Allah'tır, dediği için bir adamı öldürecek misiniz? Halbuki o, size Rabbinizden apaçık deliller getirdi. Eğer yalancı ise yalanı kendi aleyhinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir. Şüphesiz Allah, müsrif olan yalancı kimseyi doğru yola erdirmez.*”⁷⁹

Firavun, eşrafiyla Hz. Musa'yı (as) öldürmeyi müzakere ederken “(Musa) Rabbinizi çağırın da görelim, kurtulabilecek mi!”⁸⁰ diyerek hem Allah'a karşı büyüklük taslamış hem de Hz. Musa'nın (as) tebliğine açıkça karşı çıkarak onun ilahî vazifesini yapmasına engel olmaya çalışmıştır. Firavun'un eşrafından olup Hz. Musa'ya (as) iman etmiş bir kişi ise yukarıdaki ayette ifade edildiği gibi Firavun'un huzurunda konuşmak suretiyle üstü kapalı olarak, Hz. Musa'ya (as) yardım etmeye çalışmıştır. O mü'min şahsın yukarıdaki ayette geçen “eğer yalancı ise yalanı kendi aleyhinedir...” şeklindeki sözü, Hz. Musa'nın (as) peygamberliğinden şüphelendiği için değil, onu korumak için söylenmiş taktik gereği bir söz idi.⁸¹

⁷³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/249-250; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Şurûh*, 11/33.

⁷⁴ ed-Duhân 44/30-31.

⁷⁵ Örnek olarak bk. el-Bakara 2/49; el-A'râf 7/123, 124.

⁷⁶ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 27/249.

⁷⁷ bk. Gâfir 40/36, 37; ez-Zuhuruf 43/51.

⁷⁸ bk. el-A'râf 7/36, 40, 48, 133; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/45-46; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/473; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Şurûh*, 19/123; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsîri*, 7/178-179.

⁷⁹ Gâfir 40/28.

⁸⁰ el-Kasas 28/20; Gâfir 40/26.

⁸¹ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 17/59; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Şurûh*, 11/33; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Şurûh*, 5/3078-3079; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsîri*, 6/23.

Bir kısım âlimlere göre yukarıdaki ayetin sonunda yer alan “müsrif yalancı kimse” ifadesi, yine o mü'min şahsın sözüdür ve taktik gereği Hz. Musa'yı (as) kastetmiştir. Dolayısıyla ‘eğer Onun peygamberlik iddiası doğru değilse, bu durum müsriflik ve yalancılıktır’ anlamındadır. Diğer bir kısım âlimler ise bu ifadeyi Allah'a atfederek Firavun'un kastedildiğini ve onun yaptığı müsrifliğin ise küfürde inadi olduğunu belirtmişlerdir.⁸² Ayette de ifade edildiği gibi Firavun, yıllarca kendi sarayında besleyip büyüttüğü Hz. Musa'yı (as) öldürmek istemiştir. Bunun çok önemli bir sebebinin olması gerekir. Bu sebep ise Hz. Musa'nın (as) mutlak tek İlâh inancını tebliğ etmesiyle Firavun'un ulûhiyet iddiasına kastetmiş olmasıdır. Firavun'un büyüklük taslamasının hatta mutlak olarak gördüğü hâkimiyetinin de temel dayanağı olan ulûhiyet iddiası, büyük bir yalan ve müsrifliğin nihai tezahürüdür.⁸³ Neticede, bu ayette geçen müsriflikten gerek Hz. Musa'nın (as) peygamberlik iddiasının faraza gerçek olmama durumu kastedilsin gerekse Firavun'un, Allah'a ve onun peygamberine karşı inkârcı, kibirli tutumu kastedilsin, her iki durumda da sergilenen tutum ve davranışlar küfrün tezahürleridir.⁸⁴

5- “Andolsun ki bundan önce Yusuf da size açık delillerle gelmişti ve onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. O vefat edince ‘Allah ondan sonra kesinlikle peygamber göndermez.’ demiştiniz. İşte Allah, şüpheci müsrifi böyle saptırır.”⁸⁵

Hz. Musa'ya (as) yardım maksadıyla Firavun'un huzurunda konuşan ve daha önce bahsi geçen o mü'min şahıs, Firavun ve eşrafını, Hak peygambere karşı çıktıkları için İlâhî cezaya maruz kalabilecekleri hususunda uyarmaya çalışmıştır.⁸⁶ Bu sebepten dolayı Hz. Yusuf (as) dönemini hatırlatmıştır.⁸⁷ Hz Yusuf'un (as) getirdiği açık delillere rağmen Mısırlılar yine de onun peygamberliğini şüphe ile karşılamışlardı. Bir kısım âlimler ayette bahsedilen bu delillerin Hz Yusuf'un getirdiği mucizeler⁸⁸

⁸² bk. el-Mü'minûn 23/45-47; Ğâfir 40/36; eş-Şu'arâ 26/29-34, 49; Yûnus 10/75-76; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 11/33, 18/350.

⁸³ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 17/60-61; Soysaldı, “Kur'ân'da İsrâf Kavramı”, 95; Sülün, *İman-Amel İlişkisi*, 242.

⁸⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/343-344; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5/56; Mahallî - Süyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 469; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 5/3078-3079.

⁸⁵ Ğâfir 40/ 34.

⁸⁶ bk. Ğâfir 40/29-33.

⁸⁷ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/658-660.

⁸⁸ Mucize: İlâhî davete ve onu tebliğ eden peygamberlere karşı çıkanları ikna etmek veya aciz bırakmak için Allah tarafından peygambere verilen olağanüstü bir imkândır. Mucizenin iki ciheti vardır. A) Normal şartların ötesinde cereyan etmesi: Mucizevî olaylar, bütünüyle normal şartlarda cereyan eden sebep-sonuç ilişkisi dahilinde vuku bulmaz. Yani ya sebepsiz bir sonuç olur veya bütün sebepler tam teşekkül ettiği halde normal şartlarda olması gereken sonuç olmaz. Mesela: Hz. İsa'nın baba-sız dünyaya gelmesi, sebepsiz bir sonuç iken Hz. İbrahimi ateşin yakmaması da bütün sebepler sonuç için tam teşekkül ettiği halde sonucun olmaması durumudur. B) Âciz bırakması: Allah mucize ile peygamber vasıtasıyla ilâhî davete karşı çıkanlara meydan okur. O mucize karşısında inkârcılar âciz

olduklarını belirtmişlerdir.⁸⁹ Yukarıdaki ayette Mısırlıların, Hz. Yusuf'un (as) peygamberliğini kabullenmemelerinin yanı sıra ileride gelecek peygamberleri de peşinen reddettiklerinden bahsedilmektedir.⁹⁰ Onların bu inanç ve tutumları küfürdür, inançta haddi aşmadır. Bu sebepten onlar, bu ayette “müsrif” olarak nitelendirilmişlerdir. Ayrıca bir sonraki ayette, aynı konuyla ilgili olarak onların hiçbir delile dayanmaksızın Allah'ın ayetleriyle mücadele ettikleri, bu sebepten Allah'ın ve mü'minlerin gazabını üzerlerine çektikleri ve kalplerinin mühürlenmiş olduğu belirtilmiştir. Bu ifadeler de onların müsrifliklerinin, küfürlerinin tezahürü olan tutum ve davranışları olduğunu teyit etmektedir.⁹¹

6- “Hiçbir şüphe yoktur ki sizin beni kendisine davet ettiğiniz şeyin dünyada da ahirette de davete değer bir tarafı yoktur. Dönüşümüz Allah'adır. Müsrifler ise ateş ehlinin bizzat kendileridir.”⁹²

Yukarıdaki ayeti de anlam bütünlüğü bakımından öncesindeki ayetlerle birlikte değerlendirdiğimizde; daha önce de bahsi geçen Hz. Musa'ya (as) yardım maksadıyla Firavun'un huzurunda konuşan o mü'min şahıs, Mısır halkını Allah'a inanmaya davet etmiş fakat onlar putlara tapmaya devam etmekte yani şirkte diretmişlerdi. Hatta daha ileri giderek O mü'min şahısı da ısrarla şirkte davet etmişlerdi.⁹³ Bunun üzerine o mü'min şahıs, onların taptığı şeylerin hiçbir hakikati olmadığını, putların dünyada hiçbir faydası ve etkisi olmadığını gibi, ahirette de onların daimi cehennem azabıyla cezalandırılmalarına sebep olacağını, söylemiştir. Dolayısıyla ayetin sonunda geçen “ateş ehli müsrifler” ifadesinin, o müşrikler olduğu ve “müsriflik” ile kastedilen şeyin ise şirk koşma ve bu uğurda sergilenen tutum ve davranışlar olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁴

7- “Lût'u da (Peygamber olarak gönderdik). Bir zaman kavmine şöyle demişti: ‘Sizden önce âlemlerden hiçbir kimsenin yapmadığı fuhuşu mu yapıyorsunuz? Çünkü siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Gerçekten, siz müsrif bir kavimsiniz.’”⁹⁵

Hz. Lut (as), birçok yönden sapkınlık içinde bulunan kavmine peygamber olarak gönderilmişti. Onların en önemli sapkınlığı ise livâta (eşcinsellik) yapmaları idi. Hz.

kalırlar. Mesela: Hz. Musa'nın asası yılan olunca, sihirbazlar bunun sihir olmadığını anlayıp bu durum karşısında aczlerini itiraf etmişlerdi. bk. Karadaş, *Hidayet Rehberleri Peygamberler*, 30-31.

⁸⁹ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 27/63.

⁹⁰ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 27/63-64; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/57; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Çur'âni'l-'azîm*, 12/190.

⁹¹ Gâfir 40/34-35; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/322-324; Semerkandî, *Bahrü'l-çulûm*, 3/167; Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm Meâli Âlisi ve Tefsîri*, 7/26-27; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/658-660.

⁹² Gâfir 40/43.

⁹³ bk. Gâfir 40/41, 42.

⁹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/334; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Çur'ân*, 18/362; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/59; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Çur'âni'l-'azîm*, 12/193; Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm Meâli Âlisi ve Tefsîri*, 7/30-32.

⁹⁵ el-A'râf 7/80, 81.

Lut (as), kavmini imana davet etmiş, başta livâtanın (eşcinselliğin) yasaklanması üzere Allah'ın emir ve yasaklarına itaat etmelerini istemişti. Fakat kavmi ilahî tebliği reddederek Hz. Lut'a (as) karşı mücadeleye girişmişlerdi.⁹⁶

Bir kısım âlimler, bu kavmin ayette “müsrif” olarak vasıflandırılmasının sebebinin, livâta (eşcinsellik) yapmalarından dolayı olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁷ Diğer bir kısım âlimler ise Lut kavminin birçok cihetten haddi aşarak sapkınlığa düştüğünü ve müsrif olarak vasıflandırılmasının sebebinin, başta livâta (eşcinsellik) olmak üzere onların başka cihetlerden de haddi aşmaları ve özellikle ilahî tebliğe karşı sergiledikleri tutum ve davranışları, olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁸ Neticede Lut Kavmi'nin yapmış olduğu müsriflik hem bir karakter bozukluğu olup, Allah'ın yaratılış ve fitratla ilgili koyduğu yasaya bir başkaldırı niteliğindedir hem de hak peygamber tarafından kendilerine tebliğ edilen ve yapmış oldukları sapkınlıkla ilgili yasağında bulunduğu, ilahî emir ve yasaklara ret niteliğinde olan tutum ve davranışlarıdır.⁹⁹

8- “Üzerlerine çamurdan taş yağdırmaya (geldik). (Bu taşlar) müsrifler için Rabbinin yanında işaretlenmiş (taşlardır).”¹⁰⁰

Bu ayetler de konu bütünlüğü bakımından yukarıdaki ayetler (el-A'râf 7/80-81) bağlamında değerlendirilebilir. Lut kavminin, Allah'ın insanlar arasında tesis ettiği fitrat yasalarına aykırı cinsel sapkınlığı, sosyal hayatın bütün tabakalarına öyle yayılmıştı ki yöneticiler bundan çıkar sağlıyor, kadınlar bile bu durumu kabullenmiş hatta yardım ediyorlardı. Toplumda bu sapkın durum bütünüyle olağan olarak kabul ediliyordu. Onları helak etmek için gelen meleklerin gösterişli delikanlılar suretinde gelmeleri, onların bu sapkınlıkta ne derece ileri gittiklerini açığa çıkarılmıştı. Çünkü bu sapık kavim tanınmadıkları ve şehirlerine ilk defa gelen bu yabancıardan da sapkınca istifade etmek istemişlerdi.¹⁰¹

Taberî bu ayetlerin öncesindeki ayetlerde; Hz. İbrahim'in (as) kendisini ziyaret eden meleklerle geliş sebeplerini sorduğunda, meleklerin cevaben söyledikleri “suçlu bir kavme (Lut kavmine) gönderildik” ifadesindeki “suçlu kavim” ibaresini, “Allah'ı inkâr ederek suç işleyen kavim” şeklinde tefsir etmiştir. Ayrıca yukarıdaki ayetlerde geçen “müsrifler” lafzının, “Allah'ın koyduğu hudutları aşan kâfirler” anlamında olduğunu belirtmiştir. Onlar, o çirkin fiili (livâta) yapmak suretiyle müs-

⁹⁶ bk. eş-Şu'arâ 26/160-167.

⁹⁷ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli Âlisi ve Tefsîri*, 2/492; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/551.

⁹⁸ en-Neml 27/54-55; el-Ankebût 29/28-30; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/470; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 14/178; Kurtubî, *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/274-275, 279.

⁹⁹ bk. eş-Şu'arâ 26/16, 168; Sâd 38/12; el-Kamer 54/33; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/305; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 3/1315-1316.

¹⁰⁰ ez-Zâriyât 51/33, 34.

¹⁰¹ bk. el-A'râf 7/ 83; Hûd 11/77; Karadaş, *Hidayet Rehberleri Peygamberler*, 75-77.

riflik yapmışlardı. Onlar, kendilerine hak peygamber tarafından beyan edilen meşru hudutları çiğneyerek yasak edilen hususlarda bilinçli olarak ısrar etmeleri suretiyle, Allah'ın hükümlerine karşı bir isyan ve ret şeklinde haddi aşmışlardı.¹⁰²

9- “(Elçiler de) ‘Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildiği için mi (uğursuzluğa uğruyorsunuz?). Bilakis, siz müsrif bir kavimsiniz’ dediler.”¹⁰³

Bu ayeti de anlam bütünlüğü bakımından öncesindeki ve sonrasındaki ayetlerle birlikte değerlendirdiğimizde; ayette bahsedilen kavim, kendilerine gönderilen elçileri yalanlayarak vahyi inkâr etmişlerdir. Ayrıca başlarına gelen bazı olumsuz durumlardan dolayı kendilerine gönderilen elçileri suçlamışlardı. Tebliğden vazgeçmeleri için elçilere karşı mücadeleye girişerek onlara inananlara da zulmettikleri anlaşılmaktadır.¹⁰⁴ Dolayısıyla bu kavmin vahyi inkâr etmesi, kendilerine gelen hakkı tebliğ eden elçileri yalanlayıp uğursuz saymaları, hakka inananlara zulmetmeleri gibi tutum ve davranışları bu ayette müsriflik olarak nitelendirilmiş ve onların küfür ve dalalettaki aşırılıkları belirtilmiştir.¹⁰⁵

10- “Sonra, onlara verdiğimiz sözü yerine getirdik; Onları ve dilediğimiz (başka) kimsele-ri kurtardık, müsrifleri ise helak ettik.”¹⁰⁶

Bu ayetin öncesindeki ayetlerde, müşriklerin Hz. peygambere ve Kur’ân’a karşı giriştikleri mücadeleden bahsedilmiştir. Onlar zaman zaman Hz. peygambere meczup, sihirbaz, şair; Kur’ân’a ise sihir, karışık rüyalar, şiir, uydurulmuş şeyler gibi yakıştırmalarda bulunmuşlardı. Müşrikler, neticesinde inanmayacakları halde Hz. peygamberden mucize talep etmişler ve onu zor durumda bırakmak için hakkında, “eğer peygamber olsaydı melek gibi olurdu. O da bizim gibi bir beşerdir.” gibi olumsuz fikirler yaymaya çalışmışlardı. Onların sergiledikleri bu tutum ve davranışlar daha önce yaşamış ve helak olmuş inkârcı kavimlerin, peygamberlerine karşı sergiledikleri tutum ve davranışların benzerleriydi.¹⁰⁷ Yukarıdaki ayette, o geçmiş kavimlere gönderilen peygamberlerin ve inananların kurtarıldığı, müsriflerin ise helak edildikleri ifade edilmiştir. Ayetteki “müsrifler” lafzından kastedilenlerin, peygamberlerine karşı mücadele etmiş, onlara türlü türlü olumsuz yakıştırmalarda bulunmuş ve ilahî tebliği inkâr etmiş olan geçmişte yaşamış küfür ehli olduğu anla-

¹⁰² Hûd 11/70, 78; el-Hac 22/42-44; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 21/531-532; Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 28/218; Mahallî - Süyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 521; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/4438.

¹⁰³ Yâsîn 36/19.

¹⁰⁴ bk. Yâsîn 36/14-18, 20-27.

¹⁰⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/170-171; Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 26/53-54; Kurtubî, *el-Câmi’u li-ahkâmi’l-ğur’ân*, 17/428; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 4/265; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/4016-4017; Bilmen, *Kur’an-ı Kerîm Meâli Âlisi ve Tefsîri*, 6/215-216.

¹⁰⁶ el-Enbiyâ 21/9.

¹⁰⁷ bk. el-Enbiyâ 21/2-8; el-Furkân 25/7-8; Semerkandî, *Bahru’l-‘ulûm*, 2/363; Karadaş, *Hidayet Rehberleri Peygamberler*, 136.

şılmaktadır. Dolayısıyla küfürlerinin tezahürü olan tutum ve davranışları ise onların israf ile nitelendirilen inançta haddi aşmalarıdır.¹⁰⁸

11- “Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin. Yeryüzünde ıslaha çalışmayıp fesat çıkararak müsriflerin emrine itaat etmeyin.”¹⁰⁹

Hz. Salih (as), Semud kavmini imana davet ettiğiinde, çoğunlukla kavminin zayıf ve fakir kesimi ilahî davete icabet ederken kavmin müreffeh ve medeni bir hayat yaşayan zengin ileri gelenleri karşı çıkmıştı. Onlar, sahip oldukları zenginlik ve imkânlarla kibirlenmiş ve Hz. Salih’in (as) ilahî ikazlarını hiçe saymışlardı. Hakka karşı şirkte ve inkârcı bir tutumda ısrar etmiş, iman edenlere zorbalık ederek Hz. Salih’i (as) dinlememeleri için baskı yapmışlardı.¹¹⁰ Ayrıca hak peygamberin ilahî vazifesine mani olmak için türlü türlü planlar yaparak toplumda korku salmış ve asılsız söylentiler ile çeşitli huzursuzluklar çıkarmışlardı. Hatta içlerinden azgınlıkta ileri gitmiş bir grup, Hz. Salih’i (as) bir komplo ile öldürme girişiminde de bulunmuştu.¹¹¹

Yukarıdaki ayetlerde ifade edildiği gibi Hz. Salih (as) kavmine seslenerek; kurtuluşu eribilmeleri için kendisi vasıtasıyla tebliğ edilen Allah’ın emir ve yasaklarına itaat etmeleri, asıl Allah’tan korkmaları gerektiği ve toplumda huzursuzluk çıkaran müsriflerin emirlerine itaat etmemeleri, telkinlerinde bulunmuştu. Dolayısıyla ayette geçen müsriflerin, hakka karşı azgınlıkta ileri gitmiş kavmin müşrik ileri gelenleri olduğu anlaşılmaktadır. Yaptıkları müsrifliğin ise yukarıda izah edildiği gibi ilahî emir ve yasaklara karşı çıkmak, şirkte ısrar etmek, özellikle peygamberi inkâr ve ona karşı ısrarla mücadele etmek gibi küfürlerinden neşet eden tutum ve davranışlar olduğu anlaşılmaktadır.¹¹²

12- “Müsrif bir kavim oldunuz diye sizi Kur’ân ile uyardıktan vaz mı geçelim?”¹¹³

Mekkeli müşriklere hitap eden ve Hz. peygambere bir teselli niteliğinde olan bu ayeti, anlam bütünlüğü bakımından öncesindeki ve sonrasındaki ayetler ile birlikte değerlendirdiğimizde; Allah, onlara kendi dillerinden bir kitap göndermiş, maddi ve manevi yaşantılarında doğruları ve yanlışları göstermiş, onlara nimetlerini ve lütuflarını misaller vererek hatırlatmıştır. Ayrıca geçmişte kendilerinden çok daha güçlü kavimlerin geldiğini fakat hak peygamberleri yalanlayıp alay ettikleri ve ilahî

¹⁰⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 16/231; Beğavî, *Me’âlimu’t-tenzîl*, 5/311; Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 4/47; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Şur’âni’l-‘azîm*, 9/393; Ebüssüüd Efendi, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 3/689; Bilmen, *Kur’an-ı Kerîm Meâli Âlisi ve Tefsîri*, 4/418.

¹⁰⁹ eş-Şu’arâ 26/150-152.

¹¹⁰ bk. Hûd 11/61-62, 65; eş-Şu’arâ 26/141-150, 153-158; Karadaş, *Hidayet Rehberleri Peygamberler*, 62-64.

¹¹¹ en-Neml 27/48, 49, 50.

¹¹² el-A’râf 7/75-77; Beğavî, *Me’âlimu’t-tenzîl*, 6/125; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Şur’âni’l-‘azîm*, 10/363; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli’l-Şur’ân*, 5/1611-1612; Soysaldı, “Kur’ân’da İsrâf Kavramı”, 95.

¹¹³ ez-Zuhuruf 43/5.

davetleri reddettikleri için helak edildiklerini bildirmiştir. Bütün bu telkin ve uyarılara rağmen müşrikler yine de umursamamış, yüz çevirmiş ve geçmiş kavimlerin yaptıkları gibi peygambere karşı çıkıp onunla alay etmişlerdi. Ayrıca melekleri Allah'ın kızları olarak kabul etmek, putları ise Allah ile aralarında aracı olarak görmek ve özellikle onlara tapmada ısrar etmek gibi şirkin farklı cihetlerini irtikap etmişlerdi.¹¹⁴

Bir kısım âlimlere göre yukarıdaki ayet; Allah'ın, kullarına lütuf ve ihsanı ile muameleye devam ettiğini göstermektedir. Onlara göre, haddi aşanlar yüz çevirselere de Allah merhametinden, hidayeti takdir edilmiş olan kullarının hakla buluşması için Kur'an'ın hükümlerinin tebliğ edilmesini buyurmuştur. Diğer bir kısım âlimlere göre ise bu ayet, insanlara bir uyarı niteliğinde olup kendilerine emrolunan şeyleri yapmadıkları için, Allah'ın âdeti gereği geçmiş kavimlerde olduğu gibi cezalandırılmadan veya hesap sorulmadan onların da kendi hallerine bırakılmayacaklarını ihtar etmektedir.¹¹⁵ Netice olarak, ayette geçen "müsrif topluluk" ifadesinden, müşrikler topluluğunun kastedildiği anlaşılmaktadır. Yapmış oldukları müsriflik ise yukarıda bahsedildiği gibi Allah'a türlü türlü batıl isnatlarda bulunmaları, şirk koşmaları, peygambere karşı çıkmaları ve onunla alay etmeleri gibi küfürlerinden tezahür eden tutum ve davranışlardır.¹¹⁶

13- *"İnsana bir sıkıntı dokunduğunda, yanı üstü yatarken veya otururken veya ayakta iken bize dua eder. Fakat biz, sıkıntısını ondan kaldırdığımızda sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan dolayı bize hiç yalvarmamış gibi yine yoluna devam eder. İşte o müsriflere, yapmakta oldukları şeyler böylece süslü gösterilmiştir."*¹¹⁷

Kur'an-ı Kerim'de "insan" lafzı ile bütün insanların kastedildiği gibi bazı ayetlerde doğrudan küfür ehlinin de kastedildiği görülmektedir.¹¹⁸ Yukarıdaki ayetin öncesindeki ayette, ahirete inanan, şer isteyen insanların bu tutumlarından dolayı kendi azgınlıkları içerisinde bocalayarak bırakılacakları ifade edilirken;¹¹⁹

¹¹⁴ bk. el-En'am 6/6; el-Hicr 15/95; el-İsrâ 17/40; Sebe 34/43, 45; ez-Zuhruf 43/2-15; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, 5/3176-3177; Karadaş, *Hidayet Rehberleri Peygamberler*, 136.

¹¹⁵ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 27/196; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 19/7-8; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 12/299-300.

¹¹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/548-549; Beğavî, *Me'âlimu't-tenzil*, 7/206; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 19/8; Mahallî - Süyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 488; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, 5/3177.

¹¹⁷ Yûnus 10/12.

¹¹⁸ Örnek olarak bk. Âl-i İmrân 3/14; en-Nisâ 4/28; el-İsrâ 17/13; el-Ahzâb 33/72; Yâsîn 36/77; Fussilet 41/25; ez-Zuhruf 43/15; en-Necm 53/39; Abese 80/17; el-İnfîtâr 82/6; el-İnşikâk 84/6; el-Fecr 89/23; el-Asr 103/2.

¹¹⁹ Yûnus 10/11. Rivayetlere göre Ahireti inkar eden, Hz. Peygambere karşı toplumda şüphe oluşturmaya çalışan müşrik en-Nadr b. el-Haris'in "eğer onun peygamberliği doğru ise Allah başımıza taş yağdırsın veya bize eflim bir azap göndersin", şeklindeki sözlerinin üzerine bu ayet nâzil olmuştur. bk.

ayetin bir sonrasındaki ayette ise kendilerinden önce gelmiş birçok kavmin, apaçık delillere rağmen peygamberlerini yalanladıklarından dolayı helak edildiklerinden bahsedilmiştir.¹²⁰ Dolayısıyla ayeti¹²¹ anlam bütünlüğü bakımından öncesindeki ve sonrasındaki ayetlerle birlikte değerlendirdiğimizde; “insan” lafzının ayette küfür ehli, müşrik anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹²² Ayette, zor durumlarda ısrarla Allah'a yalvarırken ferahlığa kavuştuktan sonra Allah'tan yüz çevirme, Onu hatırlamama şeklindeki tutum ve davranışları sergileyenler müsrif olarak nitelendirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif ayetlerinde nankörlük olduğu ifade edilen bu tür müsrifliklerin, küfür ehlinin tutum ve davranışları olduğu belirtilmiştir.¹²³ Bu durumdaki Mü'minin tutum ve davranışları ise her zaman ve her halde Allah'ı hatırlaması ve ona yönelmesidir.

Râzî, ayette geçen “insan” lafzının müslümana değil, kâfire hamledilmesinin muvafık olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla yaptıkları “müsriflik” ise Allah'tan gafil olmak, onun lütfunu gördüğü halde bilerek ondan yüz çevirmek, hayatlarını ve mallarını küfür yolunda harcamak, nefsanî zevkler ve istekler uğrunda batıl yolu hak yola tercih etmek gibi küfürlerinden neşet eden tutum ve davranışlardır.¹²⁴ Kurtubî de ayette geçen “insan” lafzından ekser rivayetlere göre küfür ehlinin kastedildiğini, bir rivayete göre ise müşrik liderlerinden Ebu Huzeyfe b. el-Muğîre'nin kastedildiğini belirtmiştir. Ayette geçen “işte o müsriflere yaptıkları şeyler böyle süslü gösterilmiştir” ifadesindeki müsrifliğin ise müşriklerin küfürlerinden kaynaklanan günahları ve kötü amelleri olduğunu belirtmiştir.¹²⁵ Netice olarak, bir kısım âlimlerin de ifade ettikleri gibi ayette geçen “müsrifler” lafzıyla, küfür ehlinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Müsriflik olarak nitelendirilen hususların ise zor durumlarda Allah'ı hatırlayıp yalvarırken kendisine zorluklardan bir kurtuluş, bir ferahlık

Semerkandî, *Bahru'l-ülüm*, 2/90; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Şur'ân*, 10/461-462; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 11/78.

¹²⁰ Yûnus 10/13.

¹²¹ Bir kısım rivayetlere göre bu ayet müşriklerden, Huzeyfe b. el-Muğîre veya Utbe ibn Rabîa ile Velîd b. el-Muğîre hakkında nâzil olmuştur. bk. Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, nşr. Züheyr eş-Şâvîş vd. (Dimaşk: y.y., 1384/1964), 4/12.

¹²² Mustafa Öztürk, *Kur'ân-ı Kerîm Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 295.

¹²³ bk. Hûd 11/10; en-Nahl 16/54-55; el-İsrâ 17/67; er-Rûm 30/33; Lokmân 31/32; ez-Zümer 39/8, 49-50.

¹²⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 17/54-55; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/107; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/2683; Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm Meâli Âlisi ve Tefsîri*, 3/203; Mücteba Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 7.

¹²⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Şur'ân*, 10/464-465.

verildiğinde ilahî lütfu görmezlikten gelip Ondan yüz çevirmek, küfür ve şirkte devam etmek olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁶

14- “İşte bundan dolayı İsrailoğulları’na şöyle yazmıştık: ‘Kim, bir kimseyi bir kimseye veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu yaşatırsa (birinin hayatını kurtarırsa), bütün insanları yaşatmış (kurtarmış) gibi olur.’ Elçilerimiz onlara apaçık delillerle geldiler ama bundan sonra da onlardan çoğu yine yeryüzünde müsrif oldular.”¹²⁷

Tarihin geçmiş dönemlerinde İsrailoğulları’na açık delillerle birçok peygamber gelmiş, ilahî emirler ve yasaklar getirmişlerdir. Ayette ifade edildiği gibi bu yasaklardan bir tanesi de haksız yere adam öldürme yasağı idi. Bu yasak ile ilgili ilahî uyarı da almalarına rağmen İsrailoğulları’nın çoğu, haksız yere adam öldürmeye devam ederek ileri boyutta haddi aşmışlardı. Öyle ki peygamberlerini dahi öldürmeye teşebbüs etmişler ve bazılarını öldürmüşlerdi. Kendilerine gelen peygamberlere ve ilahî mesajlara isyan etmeyi adeta alışkanlık haline getirmişlerdi. Bu durum ise inanç cihetinde onların kalplerinde bir hastalığın bulunduğunu ve ilahî emir ve yasaklara karşı bilerek bir isyan, bir itaatsizlik, şeklinde tezahür ettiğini göstermektedir.¹²⁸ Semerkandî (ö. 373/983) bu ayette geçen müsrifliği, Allah’ın emirlerini terk ile şirk, küfre girme şeklinde açıklarken, Seyyid Kutub (ö. 1966) İsrailoğulları’nın, Allah’ın emir ve yasaklarını değiştirmek veya hafife almak suretiyle inançta haddi aştıklarını, bunun ise büyük bir müsriflik olduğunu belirtmiştir.¹²⁹ Neticede, Allah tarafından kendilerine konulmuş haksız yere adam öldürme yasağı ve bununla ilgili ölçüleri bilerek ve kasten çiğneyen İsrailoğulları’nın, peygambere dolayısıyla Allah’ın emir ve yasaklarına karşı isyankâr ve itaatsiz tutumları, inanç cihetinde haddi aşmadır. Onlar, bu tür tutumlarından dolayı yukarıdaki ayette müsrif olarak nitelendirilmiştir.¹³⁰

¹²⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 12/133; Semerkandî, *Bahru’l-‘ulûm*, 2/90-91; Beğavî, *Me‘âlimu’t-tenzîl*, 4/124; Ebü’l-Berekât Hâfizuddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl ve hakâ’iku’t-te’vîl*, thk. Yusuf Ali Büdeyvi (Beyrut: Dâru’l-Kelîmu’t-Tayyîb, 1419/1998), 2/9-10; Mahallî - Süyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 208, 521.

¹²⁷ el-Mâide 5/32.

¹²⁸ bk. el-Bakara 2/51, 55, 61, 65; el-Mâide 5/24; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 11/217-219; Bilmen, *Kur’an-ı Kerîm Meâli Âlisi ve Tefsîri*, 2/216-217.

¹²⁹ Semerkandî, *Bahru’l-‘ulûm*, 1/430-431; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli’l-Çur’ân*, 2/877-878.

¹³⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 8/358-359; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Tefsîru’l-Çur’âni’l-‘azîm (Te’vîlâtü Ehlî’s-Sünne)*, thk. Fâtîma Yûsuf el-Haymî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1425/2004), 2/31-32; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Çur’ân*, 7/430; Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 2/125; Mahallî - Süyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, 112.

3. Haddi Aşmanın İnanca Tekabül Eden Ceza Boyutu

Sözlükte; yeterlilik, ceza veya mükâfat vermek, hayra karşı hayırla, şerre karşı şerle karşılık vermek gibi anlamlara gelen *ceza* kavramı, İslâm literatüründe geniş anlamda, dünyevî ve uhrevî teşvik edici veya caydırıcı yaptırım, dar anlamda ise dünyada suç için takdir edilen maddi ve manevi yaptırımı ifade etmektedir.¹³¹ İnanç hususlarında haddi aşma bağlamında, burada üzerinde durduğumuz husus, ceza kavramının dünyevî ve uhrevî caydırıcı yaptırım cihetidir. Bu anlam çerçevesiyle ceza, Arapça'da *ukûbet* kelimesi ile aynı anlama gelmektedir.¹³²

Kur'ân-ı Kerîm'de, inanç hususlarında haddi aşanların asıl cezalarının ahirette olacağı bildirilmektedir.¹³³ Onların ölümleriyle başlayıp ebedi cehenneme atılmalarıyla devam edecek olan farklı şekillerde ve şiddetlerdeki azaplarından bahsedilmektedir.¹³⁴

İnanç hususlarında haddi aşanların ahirette görecekleri azap, adaletin neticesi olan bir cezadır. Nitekim adalet; suç ile ceza arasında bir denge kurmaktır. Ahirette, inkârcılara verilecek cezalar da adaletin gereği olarak doğrudan hak ettikleri cezalardır. Kur'ân-ı Kerîm'de, hiç kimsenin orada zerre kadar haksızlığa uğratılmayacağı özellikle vurgulanmaktadır.¹³⁵ Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in ihbarına göre; bazı kimselerin işledikleri bir kısım günahlardan dolayı, dünyada da çeşitli şekillerde cezaya benzer doğal afet, maddi manevi musibet gibi birtakım yaptırımlarla karşılaştıkları vakidir.¹³⁶ Ama ilahî cezanın asıl gerçekleşeceği yer ahirettir. Çünkü ceza yurdu orasıdır. Bu yaptırımların bir kısmı, uyarı niteliğinde, kişilerin maruz kaldıkları bedensel hastalıklar, acılar, çeşitli dertler, yoksulluk v.b. şekillerde gerçekleşirken, bir kısmı da helak şeklinde gerçekleşmiştir. Kur'ân'da, geçmişte yaşamış bazı toplulukların ve kişilerin, küfür ve inkâr yoluna saparak ilahî emir ve yasaklara karşı çıkıp, zulüm ve tuğyanda ısrar ettiklerinden dünyada da çeşitli şekillerde helak edilerek cezalandırıldıkları örneklerle anlatılmaktadır. Nuh, Hud, Salih, Lut ve Şu-

¹³¹ Râğîb el-İsfahânî, "ceza", 195; İbn Manzûr, "czy", 2/278; Adil Bebek, "Ceza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/469.

¹³² İlyas Üzüm, "İkâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/13; Topaloğlu - Çelebi, "Ceza", 61.

¹³³ bk. el-Bakara 2/39, 81, 90; el-Mâide 5/10, 36; el-Enfâl 8/14, 50; Yûnus 10/4; el-İsrâ 17/97; er-Rûm 30/16; es-Secde 32/14; el-Ahzâb 33/64.

¹³⁴ Örnek olarak bk. Âl-i İmrân 3/151; en-Nisâ 4/14, 56; el-En'âm 6/93; İbrâhîm 14/16-17; el-İsrâ 17/97; el-Kehf 18/29; Fâtır 35/36; Fussilet 41/27-28; Muhammed 47/15; el-Fetih 48/13; el-Hâkka 69/30-33, 35, 36; el-İnsân 76/4; en-Nazîât 79/1.

¹³⁵ bk. Âl-i İmrân 3/25; Yûnus 10/54; en-Nahl 16/111; el-Enbiyâ 21/47; Yâsîn 36/54; ez-Zümer 39/69-70; Fussilet 41/46; ez-Zilzâl 99/7-8; Karadaş, *İslâm Düşüncesinde Âhiret*, 134.

¹³⁶ Örnek olarak bk. Âl-i İmrân 3/56; el-A'râf 7/130, 133; et-Tevbe 9/70; el-Kehf 18/33-43; Tâhâ 20/124; el-Hac 22/42-45; ez-Zümer 39/25-26; el-Kalem 68/17-32; Bebek, "Ceza", 7/469; Metin Özdemir, *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi* (İstanbul: Furkan Yayınları, 2001), 131-132.

ayb peygamberlerin kavimleri, Firavun ve askerleri, Karun gibi şahıslar bu örneklerden bazılarıdır.¹³⁷ Burada şunu belirtmek gerekir ki dünyada gerçekleşen helak şeklindeki cezalar birer mucizevî gerçekleşmez. Yoksulluk, hastalık gibi olaylar ise ya kişilerin hataları sonucu ya da imtihan gereği başlarına gelen olaylardır.

Allah, nasıl ki fiziki âlemin düzeni için ilahî iradeye bağlı kanunlar koymuşsa,¹³⁸ tarihte meydana gelen olaylarda görüldüğü gibi, belirli bir düzen içinde işleyen ve yine ilahî iradeye bağlı sosyal kanunlar da koymuştur. İnsanî ve sosyal hayatı ilgilendiren, *sünnetullah* denilen bu kanunlar Kur'ân'da, geçmişte yaşamış bazı kavimlerin ve şahısların yaşadığı olaylar ile anlatılmakta ve bu kanunlara uyulması hususunda insanlar uyarılmaktadır. Yukarıda adı geçen kavimler, peygamberlerin tebliğ etmiş olduğu ilahî emir ve yasaklara ısrarla karşı çıkıp, zulme kalkışma, tuğyan gibi haddi aşmaları neticesinde, suda boğulma, deprem, gökten üzerlerine taş yağdırılma, şiddetli yakıcı rüzgâr gibi mucizevî olarak gerçekleşen doğal felaketler ile cezalandırılmışlardır.¹³⁹

Bazı âlimler, bir kısım ayetlerden deliller getirerek dünya hayatında ilahî cezalandırmanın, kıyamete kadar devam edeceğini belirtmişlerdir. Kur'ân'da anlatılan kıssaların, sünnetullah kapsamındaki kanunların ve Kur'ân'ın verdiği mesajların tamamının kıyamete kadar gelecek bütün muhataplarını kapsadığını belirtmişlerdir.¹⁴⁰ Diğer bir kısım âlimler ise; Allah'ın mutlak olan iradesi ve kudreti cihetiyle dilediğine, dilediği zaman ve mekânda ceza vermeye muktedir olduğunu kabul ederler.¹⁴¹ Ancak doğal olumsuz olayların bir ceza olduğunu kabul etmezler.¹⁴² Çünkü dünya hayatı ceza yurdu değil imtihan alanıdır. Her ne kadar bazı olumsuzluklar insanların hataları ve dikkatsizlikleri nedeniyle olsa bile tamamı imtihan gereğidir. Kur'ân da ve sünnette belirtildiği gibi insanların, maruz kaldıkları her musibet ve

¹³⁷ bk. el-Bakara 2/114; el-A'râf 7/64; et-Tevbe 9/74; er-Ra'd 13/34; Tâhâ 20/124; el-Hac 22/43-44; en-Nûr 24/14; el-Ankebût 29/36-40; es-Secde 32/21; eş-Şûrâ 42/30; Necati Kara, "Kur'ân ve Sünnet'te Belâ-Musibet", *Erzurum Kültür Eğitim Vakfı (EKEV) Akademi Dergisi* 1/3 (Kasım 1998), 38; Yusuf Şevki Yavuz, "Azap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/302-303.

¹³⁸ Ömer Özsoy, *Sünnetullah* (Ankara: Fecr Yayınları, 1999), 77-78.

¹³⁹ bk. Âl-i İmrân 3/137, 140-142; Yûnus 10/48-49; el-İsrâ 17/76-77; el-Hac 22/45-47; Fâtır 35/43-44; es-Sâffât 37/171-173; el-Fetih 48/22-23; İlyas Çelebi, "Sünnetullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/159-160; Kara, "Kur'ân ve Sünnet'te Belâ-Musibet", 44; Karadaş, *İslâm Düşüncesinde Âhret*, 136; Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi -İlk Dönem-* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 51-57; Özsoy, *Sünnetullah*, 132-135.

¹⁴⁰ bk. Abdullah Emin Çimen, "Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?", *Usûl İslâm Araştırmaları Dergisi* 4 (2005), 42-71; Resul Ertuğrul, "Kur'an'da Helak Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu-1", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Haziran 2017), 165-185; Suat Erdoğan, "Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (Haziran 2014), 145-146, 177.

¹⁴¹ bk. el-Mâide 5/40; el-En'âm 6/65; Hûd 11/107; el-Ankebût 29/21.

¹⁴² İlhami Güler, *Allah'ın Ahlakılığı Sorunu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 140-141.

belada sabır imtihanına tabi tutulmaları söz konusudur.¹⁴³ Fiziki âlem ile ilgili ilahî kanunların gereğine uymamanın sonucunda, kişilerin ve toplumların başlarına çeşitli felaketler ve hasarlar gelebilir. Diğer taraftan yukarıda da bahsedildiği gibi insanın bu dünyada imtihanında olması ve Allah tarafından türlü türlü zorluklarla imtihana tabi tutulması nedeniyle de başına beklenmedik sıkıntı ve olumsuz durumlar gelebilir. Dolayısıyla kişilerin ve toplumların maruz kaldıkları sıkıntı ve olumsuz durumların, Allah tarafından takdir edilmiş bir ceza olduklarına kesin olarak hükmetmek mümkün değildir. Firavun ve askerlerinin boğulması doğal bir olay olmakla beraber mucizevî bir doğal felakettir. İlahî bir kesin ceza olduğunu da Kur'ân'ın ihbarıyla biliyoruz. Fakat bir tsunami bir imtihandır. Bir bebeğin hasta olması veya başına kötü bir şeyin gelmesi, hangi suçundan dolayı cezaya bağlanabilir. Böyle bir durum, ilahî kanunlarla şekillenen yaşamın doğal bir akışı olup, ebeveyni cihetiyle bir imtihan olarak değerlendirilebilir. İnsan veya doğanın vesile teşkil ettiği bu tür durumlarda, insandan beklenen, inancının gereği olarak olumlu mukabelede bulunmasıdır. Çünkü Allah kullarını nimet, lezzet, acı, hasar gibi çeşitli vasıtalarla imtihana tabi tutmaktadır.¹⁴⁴ Kur'ân'da bahsedilen geçmişte yaşamış kişi ve toplulukların başlarına gelen felaket ve olumsuzlukların, kesin olarak ilahî cezalar olduklarını da ancak Kur'ân'ın ihbarıyla biliyoruz.

Sonuç

Arapça kökenli bir kelime olan israfı lügatlerde; haddi aşmak, taşkınlık, itidal-den ayrılmak, kastı aşmak, savurganlık gibi anlamlar verilmektedir. Eski Arap Edebiyatında da geniş bir anlam yelpazesinde kullanılan israf kavramı zamanla kendi tarihi süreci içerisinde anlam daralmasına uğrayarak maddi hususlarda ve sahip olunan imkânlardaki savurganlığı ifade eden anlamıyla meşhur olmuştur. Özellikle fıkıh ve tasavvuf terminolojisinde de bu anlamıyla kullanılmıştır. İsrâf kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok alanda farklı farklı anlamlarda kullanılmıştır. Amelî hususlardaki haddi aşmaları, ölçsüzlükleri ve taşkınlıkları ifade etmek için kullanıldığı gibi inanç hususlarındaki bir kısım haddi aşmaları ifade etmek için de kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi üç yerde geçen israf kavramı makalemizdeki ayet tahlillerinde de görüldüğü gibi on dört yerde doğrudan veya dolaylı olarak inanç hususlarıyla ilgili olarak kullanılmıştır. Yine Ayet tahlillerinde görüldüğü gibi özellikle geçmiş kavimlerin küfür şirk ve hak dine isyanı kastıyla sergiledikleri söz tutum ve davranışlar Kur'ân-ı Kerîm'de yer yer israf kavramı ile ifade edilmiştir. Ay-

¹⁴³ Örnek olarak bk. el-Bakara 2/214; Âl-i İmrân 3/186; el-A'râf 7/168; el-Ankebût 29/2-3; Muhammed /47/31; Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, 64-65, 152-153, 155-158; Karadaş, *İslâm Düşüncesinde Âhîret*, 136; Kara, "Kur'ân ve Sünnet'te Belâ-Musibet", 38; Özdemir, *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi*, 96-97; Özsoy, *Sünnetullah*, 152-153.

¹⁴⁴ Örnek olarak bk. el-Bakara 2/155, 214; el-Enfâl 8/28; el-Enbiyâ 21/35; el-Ankebût 29/2; el-Mülk 67/2; Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, 157, 159-160; Karadaş, *İslâm Düşüncesinde Âhîret*, 136-137; Özdemir, *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi*, 176; Özsoy, *Sünnetullah*, 166.

rica bu tür tutum ve davranışlar sergileyerek hak peygambere ve kendilerine gelen ilahî dine karşı çıkan kavimler yer yer müsrif olarak da nitelendirilmiştir. Dolayısıyla israf kavramının Kur'ân-ı Kerîm'de inanç hususlarında en kapsamlı ifade ile haddi aşma anlamıyla kullanıldığı ilgili ayetlerde görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de inanç hususlarında israfın bu anlamda kullanılması tercüme ve tefsir çalışmaları açısından önem arz etmektedir. Günümüzde israf kavramı yukarıda da ifade edildiği gibi amelî alanda özellikle maddi hususlar ile ilgili savurganlık anlamıyla kullanılmaktadır. İnanç hususlarında ise kullanılmamaktadır.

İnanç hususlarında haddi aşmanın asıl ceza yeri ahirettir. Kur'ân-ı Kerîm'de inanç hususlarında haddi aşanların ahirette ebedi olarak cehennemde türlü türlü azap şekilleriyle cezalandırılacakları bildirilmektedir. Onların çekecekleri azap adaletin neticesi olan bir azaptır. Ayrıca bir kısım ayetlerde tarihte yaşamış bazı kavimlerin ve kişilerin kendilerine gönderilen ilahî tebliğe karşı çıkarak çeşitli şekillerde haddi aştıkları için daha dünyada iken maddi manevi bazı yaptırımlarla, felaketlerle cezalandırıldıkları, bazılarının ise helak edildikleri bildirilmektedir. Bu cezalandırmanın veya helak etmenin kıyamete kadar devam edip etmediği hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Âlimlerin bir kısmı bu hususun herkes için geçerli olduğunu, dolayısıyla kıyamete kadar ilahî cezalandırmanın veya helak etmenin devam edeceğini ifade ederken, diğer bir kısım âlimler ise dünyanın imtihan yeri olduğunu, asıl ceza yerinin ise ahiret olduğunu ifade etmişlerdir. Tarihte gerçekleşen ve Kur'ân-ı Kerîm'de, ihbar edilen durumların ise mucizevî bir gerçekleşme olduğunu belirtmişlerdir.

Neticede, ilahî cezalandırma ister bu dünyada da olup kıyamete kadar devam etsin isterse ahirette meydana gelsin, dünya imtihan yeridir. Kur'ân-ı Kerîm'in ihbarına göre; Allah kullarını bu dünyada olumlu olumsuz bir çok şekilde imtihana tabi tutmaktadır. Dolayısıyla dünya da toplumların veya kişilerin maruz kaldıkları istenmeyen olumsuz durumların ilahî cezalar olduklarına kesin olarak hükmetmek mümkün değildir. Geçmiş kavimlerin ve bazı kişilerin başlarına gelen felaketler ve helakların ilahî cezalar oldukları ise ancak Kur'ân-ı Kerîm'in ihbarı olduğu için kesinlik kazanmaktadır. Dünyada geçmiş kavimlere ve kişilere her ne kadar bir takım ilahî musibetler, cezalar verilmiş, bazıları ise helak edilmiş olsalar da dünyanın bir imtihan yeri olması nedeniyle toplumların ve kişilerin karşılaşacakları istenmeyen durumların bir imtihan gereği olabileceği gibi hayatın doğal seyrinde sosyal hayat veya fiziki âlem ile ilgili ilahî kanunlara riayet etmemekten kaynaklanabileceğini de dikkate almak gerekir.

Kaynakça

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd b. Sâlih el-Mısrî. *el-Mu'cemu'l-mufehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Matba'atu Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1364/1945.
- Ağırman, Cemal. *Dünya-Ahiret Dengesinde Zenginlik ve Yoksulluk*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Akdemir, Hikmet. "Kur'an-ı Kerim'de İsrâf Kavramı". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Ocak- Haziran 2001), 31-61.
- Aksan, Doğan. *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi, 4. Basım, 2006.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. 3 Cilt. Ankara: Türk Dil kurumu Yayınları, 4. Basım, 2007.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. 15 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Âsım Efendi, Ebü'l-Kemâl Seyyid Ahmed. *Kâmûs Tercümesi (el-Okyânûsu'l-basît fi tercemeti'l-Kâmûsu'l-muhtî)*. 4 Cilt. İstanbul: Bahriye Matbaası - Cemal Efendi Matbaası, 1304-1305/1887-1888.
- Bebek, Adil. "Ceza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/469-470. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. el-Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Tefsîru'l-Begavî (Me'âlimu't-tenzîl)*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemir vd. 8 Cilt. Riyâd: Dâru Taybe, 1409/1989.
- Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envâru'l-tenzîl ve esrâru'l-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1418/1998.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli Âlisi ve Tefsîri*. sad. Sadrettin Gümüş - Muhsin Demirci. 8 Cilt. İstanbul: İpek Yayın ve Dağıtım, 1992.
- Bulut, Ali. "Kur'ân'daki Çok Anımlı Kavramların Türkçe'ye Çevirisi Sorunu (İsrâf Kavramı Örneği)". *Diyanet İlmî Dergi* 42/1 (Ocak-Mart 2006), 78-94.
- Coşkun, İbrahim. *İslâm Düşüncesinde İnkâr Problemi*. Konya: Tekin Kitabevi, 2. Basım, 2006.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbü't-Ta'rifât*. Kahire: Matba'atu'l-Hayriye, 1306/1889.
- Çelebi, İlyas. *İslâm'ın İnanç Esasları*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.

- Celebi, İlyas. "Sünnetullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/159-160. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çimen, Abdullah Emîn. "Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?". *Usûl İslâm Araştırmaları Dergisi* 4 (Temmuz-Aralık 2005), 39-71.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ. *el-Fıkhu'l-ekber: İmâm-ı A'zâm'ın Beş Eseri*. hzr. Mustafa Öz. 73-74. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. Basım, 1432/2011.
- Ebû Hâka, Ahmed. *Mu'cemû'n-nefâ'isi'l-vasîf*. Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 1428/2007.
- Erdoğan, Suat. "Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (Haziran 2014), 124-182.
- Ertuğrul, Resul. "Kur'an'da Helak Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumunu". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2017), 165-185.
- Ebüsüüd Efendi, Muhammed/Ahmed b. Şeyh Muhyiddin b. Muhammed el-İmâdî. *İrsâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Çur'âni'l-kerîm*. thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ. 5 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Riyâzi'l-Hadîse, 1391/1974.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, 4 cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1399/1979.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *Beşâ'iru zevi't-temyîz fi letâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*. nşr. Muhammed Ali en-Neccâr - Abdülhalîm et-Tahâvî. 6 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-İslâmiyyî, 1417/1996.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *İhyâ'u 'ulûmi'd-dîn*. trc. Ahmet Serdaroğlu. 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınları, 1975.
- Gölcük, Şerafettin-Toprak, Süleyman. *Kelam-Tarihi Ekoller Problemler-*. Konya: Tekin Kitabevi, 6. Basım, 2010.
- Güler, İlhami. *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 9. Basım, 2016.
- Hizmetli, Sabri. *İslâmTarihi -İlk Dönem-*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 8. Basım, 2011.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. thk. Zühayr eş-Şâvîş vd. 9 Cilt. Dimaşk: y.y., 1384/1964.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîru'l-Çur'âni'l-'azîm*. thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd.. 15 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba - Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 1421/2000.

- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Emîn Muhammed Abdülvehhâb - Muhammed es-Sâdik el-Ubeydî. 18 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1419/1999.
- Kallek, Cengiz. "İsrâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/178-179. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kara, Necati. "Kur'ân ve Sünnet'te Belâ-Musibet". *Erzurum Kültür Eğitim Vakfı (EKEV) Akademi Dergisi* 1/3 (Kasım 1998), 33-58.
- Karadaş, Cağfer. *İslâm'ın İnanç Yapısı*. Bursa: Emin Yayınları, 2006.
- Karadaş, Cağfer. *İslâm Düşüncesinde Âhiret*. Bursa: Emin Yayınları, 2008.
- Karadaş, Cağfer. *Hidayet Rehberleri Peygamberler*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Karagöz, İsmail. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. ed. İsmail Karagöz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2010.
- Karaman, Fikret. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. ed. İsmail Karagöz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2010.
- Karaman, Hayrettin vd.. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2006.
- Kayhan, Veli. "Kur'ân'a Göre İsrâf ve İktisat." *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/2 (2006), 149-195.
- Kefevî, Ebû'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî. *el-Kulliyât mu'cem fi'l-muştalâhât ve'l-furûki'l-luğavîyye*. thk. Adnân Dervîş - Muhammed el-Mısrî. Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1432/2011.
- Kılavuz, Ahmet Saim. *İman Küfür Sınırı*. İstanbul: Marifet Yayınları, 4. Basım, 1994.
- Kılavuz, Ahmet Saim. *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*. İstanbul: Ensar Yayınları, 15. Basım, 2010.
- Kılıç, Sadık. *Kur'an'da Günah Kavramı*. Konya: Hibaş Yayınevi, 1984.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân ve'l-mubeyyinu limâ teẓammeneḥû mine's-sünneti ve âyi'l-furḳân*. 24 cilt. thk. Abdullâh b. Abdilmuhsîn et-Türkî, Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1427/2006.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Ḳur'ân*. 6 Cilt. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1423/2003.
- Mahallî, Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed - Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr. *Tefsîru'l-Celâleyn li'l-Ḳur'âni'l-'azîm*. nşr. İsmail Çelik. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2015.

- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Kitâbü't-Tevhîd*. thk. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi. Beyrut: Dâru Sâder - İstanbul: Mektebetu'l-İrşâd, 1422/2001.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-‘azîm (Te'vilâtu Ehli's-Sunne)*. 5 cilt. thk. Fâtma Yûsuf el-Haymî. Beyrut: Muessese-tü'r-Risâle, 1425/2004.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfîzuddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-tenzîl ve hakâ'îku't-te'vil*. thk. Yusuf Ali Büdeyvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelîmu't-Tayyîb, 1419/1998.
- Nesefî, Ebü'l-Mu'în Meymûn b. Muhammed. *Tebşîratü'l-edille fi uşûli'd-dîn*. thk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Özdemir, Metin. *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi*. İstanbul: Furkan Yayınları, 2001.
- Özköse, Kadir. "İslâm'da Tüketim Ahlakı". *Yeni Dünya Dergisi* 238 (Ağustos 2013), 36-40.
- Özsoy, Ömer. *Sünnetullah*. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Basım, 1999.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'ân-ı Kerîm Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Râğîb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. nşr. Safvân Adnân Dâvûdî. 3. Basım. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1423/2002.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin. *et-Tefsîru'l-kebîr (Mefâtîhu'l-ğayb)*. 32 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fîkr, 1401/1981.
- Sakallı, Talat. "Hadisler Açısından İsrâf ve Tasarruf". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1994), 70-71.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmu'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed. *Bahru'l-‘ulûm (Tefsîru's-Semerkandî)*. thk. Ali Muhammed Mu'avvîz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1413/1993.
- Sinanoglu, Mustafa. "Küfür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/533-536. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Soysaldı, Mehmet. "Kur'ân'da İsrâf Kavramı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18-19 (2005), 93-127.
- Sülün, Murat. *Kur'ân-ı Kerîm Açısından İman - Amel İlişkisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2015.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 26 cilt. thk. Abdullah b. Abdülmuhşîn et-Türkî. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.
- TDK, Türk Dil Kurumu. "Güncel Türkçe Sözlük". Erişim 5 Nisan 2019. <http://sozluk.gov.tr/>
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Abdillâh. *Şerhu'l-'akâ'idî'n-Nesefiyye*. thk. Muhammed Adnân Dervîş. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011.
- Topaloğlu, Bekir. "Mâsiyet." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/177. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Uğur, Mücteba. *Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm'da İnanç Konuları ve İtikâdî Mezhepler*. İstanbul: Marifet Yayınları, 5. Basım, 2002.
- Ulutürk, Veli. "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İnkâr ve İnkâr Âmilleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986), 217-233.
- Üzüm, İlyas. "İkâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/13-14. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Azap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/302-309. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Eser Kitabevi, 3. Basım, 1971.
- Yücedoğru, Tefik. "Kur'ân'da İmân Kavramı." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (Haziran 2006), 21-33.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsü'l-belâğa*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmi'zi't-tenzil ve 'uyûni'l-eqâvil fi vucûhi't-te'vil*. thk. Âdil Ahmed Abdülmecvûd - Ali Muhammed el-Mu'avviz. 6 cilt. Riyâd: Mektebetu'l-Ubeykân, 1418/1998.

The Concept of Wasting in the Qur'an and Its Relation to Belief

Extended Summary

In dictionaries, the word of wasting is given meanings such as extravagance, transgression, to move away from moderation, exceeding limits, and to squander away property. The concept of wasting, which was used in many meanings in the ancient Arabic literature too, had been subject to semantic narrowing in its historical process over time. And it has come to the forefront in the meaning of extravagance at financial areas and possibilities that human possesses. The concept of wasting which was also passed to Turkish from Arabic has been used extensively in this sense, especially in the terminology of fiqh and sufism. The concept of wasting has been used in a wide range of areas from belief to attitude, behavior and actions in the Quran. Some Islamic scholars classified the meanings of the concept of wasting in the Quran in various ways. In general terms, in the Quran the concept of wasting is used in the sense of going beyond the boundaries in some way and measures drawn by religion, exceeding the limits. In this article, the general meaning of the concept of wasting and its meanings used in the Holy Quran are discussed, and the use of the concept of wasting in belief issues is discussed with the relevant verses. The subject is discussed in the context of the manifestations of exceeding the limits expressed by the concept of wasting in the field of belief in the Quran, and the relevant basic conceptual information is given as a summary. The subject has been discussed in the context of the manifestations of exceeding limits expressed by the concept of wasting in the field of belief in the Quran, and the relevant basic conceptual information is summarized.

According to the Islamic belief, it is necessary to accept all the things that are certain to come from Allah to the Prophet and to believe that they are all true. Not accepting even one of these points leads to disbelief. Disbelief is the ultimate manifestation of exceeding the limits in belief. In some verses, those who insist on disbelief, exhibit attitudes behaviors and deeds that are opposed to the true religion even though they have received a divine message with clear evidences are sometimes described as wasteful. Therefore, in the Quran some attitudes, behaviors and actions that mean exceeding the limits in belief such as not accepting divine invitation, denying the prophets, fighting against them, persecuting believers because of their beliefs, worshiping idols, arrogance against the true religion, disregarding the divine orders and prohibitions are also sometimes considered within the scope of wastefulness. In this context, it is seen that the concept of wasting is mostly used in the Quran in the field of belief and especially to express theological exceedances of the disbelievers that exhibited for the purpose of disbelief (kufr), polytheism (shirk) and rebellion against religion.

As a result; today, wasting is understood as religious practical exceedances especially extravagance but in some verses, it is seen that the concept of wasting is sometimes used to express the theological exceedances of the previous societies.

The most important reason why human being is sent to this world is Allah's testing him in proportion to his will and power. In the Quran, it is stated that the main punishment of those who exceed the limits in belief by abusing their will and power will be in the hereafter. It is reported that they will be thrown into the eternal hell in the hereafter and be punished with various torments. The punishment that those who exceed the limits in belief will face in the hereafter will be a punishment they deserve as a result of divine justice. Some Islamic scholars state that the divine punishment against those who exceed the limits in belief takes place in the form of negative natural events that people or societies have experienced while in the world and that this is also valid for all relevant interlocutors who will come until Doomsday. Some other Islamic scholars accept that Allah can punish anyone at any time and place in terms of His absolute will and power, but they do not accept that negative natural events are divine punishments. Because, according to them, this world is a place of testing and the place of reckoning and punishment will be the hereafter.

People or societies may be exposed to various kinds of troubles, disasters, or damages as a result of not obeying the requirements of Allah's laws regarding the physical world. On the other hand, as mentioned above, people may fall into unwanted situations, suffer various pains, or suffer damage because this world is a testing place and people are tested by Allah with some difficulties. Therefore, it is not possible to conclude with certainty that the suffering of individuals or societies, the distress, and negative situations they suffer are punishments that are appreciated by Allah. The attitude of a person in such negative situations, which occur on various occasions, must be positive in accordance with the provisions of the religion as required by his belief. According to the Quran, Allah tests His servants through various means such as blessing, favor, distress and pain. For people and societies tested in various ways in the world to avoid eternal torment in the hereafter, they must first take into consideration the criteria of the true religion in matters of belief and should not exceed the limits in the form of extremes or negligence. In other words, they must act with moderation.

Keywords: Kalâm, Quran, Exceeding the Limits in Belief, Wasting, Disbelief (Kufr), Punishment.